ΕΤΟΣ Δ'—1901 + ΑΡ. 8 + 15 ΑΠΡΙΛΙΟΥ

ΕΘΝΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

ΟΙ ΣΧΟΛΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ

Ὅταν πέρυσιν ἐν τῷ Παναθηναϊκῷ Σταδίῳ ἐτελέσθησαν οἱ σχολικοὶ καὶ οἱ ἀθλητικοὶ ἀγῶνες μετὰ εὐέλπιδος σχετικῆς ἐπιτυχίας, τὴν «Ἐθνικὴν Ἀγωγὴν» πρὸ παντὸς ἀπησχόλησαν οἱ καρποὶ τῆς γυμναστικῆς τῆς ἀναγομένης εἰς τὴν σχολικὴν παιδαγωγίαν.

Καὶ πολὺ δικαίως. Εἶναι ὡραῖος ὁ ἀθλητισμός, ἡ ἐπίδοσις ἡ ἐξαιρετικὴ εἰς ἀσκήσεις δυσχερεῖς, ἡ δημιουργοῦσα πανελληνίους ἢ καὶ παγκοσμίους νικητὰς ἀθλητικῶν ἀγωνισμάτων. Ἀλλὰ δὲν εἶναι οὔτε εὔκολον, οὔτε ἴσως καὶ εὐκταῖον, ὁ ἀθλητισμός, ἡ ἀνωτάτη οὕτως εἰπεῖν, ἡ ἀκαδημαϊκὴ διάπλασις τῶν σωμάτων νὰ ἀποτελέσῃ γενικὴν ἀπασχόλησιν τοῦ ἔθνους. Τοῦτο ἄλλως ἀποδεικνύει τὸ ἱκανῶς χαρακτηριστικὸν γεγονός, ὅτι μετὰ πενταετίαν ὅλην ἀπὸ τῆς φρενίτιδος τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων, ὅλοι ὁμοῦ οἱ ἀθλητικοὶ καὶ γυμναστικοὶ σύλλογοι τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος ἑλληνικῶν χωρῶν δὲν ἠδυνήθησαν νὰ παρουσιάσουν ἐπὶ τοῦ στίβου τοῦ Παναθηναϊκοῦ Σταδίου πλείονας τῶν ἑκατὸν ἀθλητῶν. Τοιαύτη ἀναλογία ἀπέναντι ὄχι μόνον τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐκτὸς αὐτοῦ ἑλληνικῶν χωρῶν δὲν εἶναι βεβαίως ἐνθαρρυντική, μαρτυρεῖ δὲ ὅτι ὁ ἀθλητισμὸς δὲν εἶναι εὔκολον νὰ καταταχθῇ μεταξὺ τῶν ἕξεων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ἀλλὰ τῆς σχολικῆς γυμναστικῆς ἡ σημασία καὶ ὁ σκοπὸς εἶναι πολὺ διάφορος.

Ἂν δὲν ἦναι εὔκολον, ἐπαναλαμβάνω, οὔτε εὐκταῖον, νὰ ἐμφυτεύσῃ τις εἰς πάντα Ἕλληνα ὡς ἰδεῶδες ἀποκλειστικὸν τὸ νὰ νικᾷ πάντα ἄλλον εἰς τὴν πάλην, τὸν δρόμον, ἢ τὸ ἅλμα, εἶναι ὅμως δυνατὸν νὰ καταστήσωμεν ὁριστικῶς καὶ μονίμως σωματικὰς ἀσκήσεις, ἐπαρκεῖς, ὅπως διαπλάττουν ὑγιῆ καὶ εὐσταλῆ σώματα ἐν ἁρμονίᾳ συμμετρικῇ πρὸς τὴν μόρφωσιν τοῦ πνεύματος, μέρος οὐσιῶδες καὶ ἀναπόσπαστον τῆς ἑλληνικῆς παιδαγωγίας.

Τοῦτο ἐπιδιώκει ἡ σχολικὴ γυμναστική. Ὡς δὲ μαρτυρεῖ ἡ μέχρι τοῦδε ἐφαρμογὴ αὐτοῦ, ὁ νόμος τῆς 10 Ἰουλίου 1899 περὶ γυμναστικῆς καὶ γυμναστικῶν ἀγώνων ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ πληρέστατα, ἐλαφραί τινες δὲ μόνον βελτιώσεις ἐν ταῖς λεπτομερείαις, τῶν ὁποίων τὴν ἀνάγκην κατέδειξεν ἡ ἐφαρμογή, ἐπιβάλλονται πρὸς σκοπιμωτέραν αὐτοῦ λειτουργίαν.

Εἶναι δὲ γενικωτάτου ἐνδιαφέροντος αἱ σχολικαὶ σωματικαὶ ἀσκήσεις. Διότι ἂν ὄχι πάντες οἱ ἑλληνόπαιδες φοιτοῦν εἰς τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα, ἔτι δὲ ὀλιγώτεροι εἰς τὰ γυμνάσια, σχεδὸν πάντες διέρχονται ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ ὑποχρεωτικοῦ τῆς κατωτέρας ἐκπαιδεύσεως διὰ τῶν δημοτικῶν σχολείων.

Καὶ εἶναι μὲν δυστυχῶς ἀληθὲς ὅτι παρ' ὅλην τὴν ποινικὴν κύρωσιν τοῦ ὑποχρεωτικοῦ τῆς παροχῆς τῆς προκαταρκτικῆς ἐκπαιδεύσεως εἰς πάντας τοὺς Ἑλληνόπαιδας, ἐν τῇ ἐφαρμογῇ πολὺ ἀπέχει τοῦ νὰ εἶναι αὕτη καθολική, ἀλλ' οὐχ ἧττον, προκειμένου περὶ τῆς γυμναστικῆς, οἱ στερούμενοι καὶ αὐτῆς τῆς προκαταρκτικῆς ἐκπαιδεύσεως εἶναι οἱ ὀλιγώτερον ἔχοντες ἀνάγκην ταύτης πρὸς ἐπίρρωσιν τῶν σωμάτων αὐτῶν, διότι εἶναι γεωργοὶ καὶ ὀρεσίβιοι ποιμενόπαιδες.

Δὲν εἶναι δὲ μόνος κύριος σκοπὸς τῆς σχολικῆς γυμναστικῆς ἡ ἐπίρρωσις τῶν σωμάτων τῶν σπουδαζόντων, ἡ δημιουργία εὐσταλῶν νέων, τῶν ὁποίων τὰ ἰσχυρὰ σώματα εἰσδέχονται πάντοτε κατὰ προτίμησιν ὑγιεῖς πνευματικὰς ἐντυπώσεις καὶ ἀναπτύσσουν γενναῖα τὰ αἰσθήματα τῆς ψυχῆς. Εἶναι καὶ ἕτερος ἐξ ἴσου κύριος, ἐξ ἴσου οὐσιώδης: Τὸ νὰ χρησιμεύσῃ ἡ σχολικὴ γυμναστική, ὡς ἀγωγός, πρὸς τὴν ἐπέκτασιν καὶ τὴν διάδοσιν τῆς γυμναστικῆς εἰς τὰς λαϊκὰς τάξεις, ὄχι βεβαίως ἐν τῇ σφαίρᾳ τοῦ ἀθλητισμοῦ, τὸ ὁποῖον θὰ ἦτο οὐτοπία, ἀλλ' ὡς ὑγιοῦς καὶ ῥωστικῆς λαϊκῆς ψυχαγωγίας.

Τοῦτο δέ, ὡς καὶ ἄλλοτε ὑπεστήριξα ἐν τῇ «Ἐθνικῇ Ἀγωγῇ», θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ ἂν εἰς τὸ πρόγραμμα τῶν σχολικῶν ἀσκήσεων, τῶν δημοτικῶν καὶ ἑλληνικῶν σχολείων καὶ τῶν γυμνασίων, οἷον καθωρίσθη διὰ τοῦ ἐκτελεστικοῦ τοῦ ἀνωτέρω νόμου Διατάγματος τῆς 26 Νοεμβρίου 1899, προσετίθεντο ὡς οὐσιῶδες τοῦ προγράμματος τῶν σχολικῶν ἀσκήσεων μέρος καὶ ***αἱ ἐθνικαὶ παιδιαί.***

Καὶ δὲν ἀγνοῶ μὲν ὅτι ἐν τῷ διατάγματι τούτῳ περιλαμβάνονται καὶ αὗται, δι' ὅλα τὰ σχολεῖα, ἀλλὰ καθ' ὃν τρόπον ἔχει ἡ περὶ τούτων μνεία ἐν τῷ Διατάγματι εἶναι μᾶλλον μία ἔκφρασις εὐχῆς, ὅπως ῥυθμισθοῦν τὰ τῶν παιδιῶν συστηματικῶς καὶ καθορισθοῦν ἐν τῷ μέλλοντι, παρὰ διάταξις δεκτικὴ ἀμέσου ἐφαρμογῆς. Ἁπλῶς τὸ διὰ τοῦ διατάγματος καθοριζόμενον πρόγραμμα ποιεῖται μνείαν «***ἐπιχωρίων παιδιῶν ἐκλεγομένων ὑπὸ τῶν διδασκόντων ἀναλόγως τῆς ἡλικίας τῶν μαθητῶν***».

Ἀλλ' οὔτε τίνες εἶναι πᾶσαι αἱ ἐπιχώριοι παιδιαὶ εἶναι γνωστόν, οὔτε τίνες αἱ καταλληλότεραι, οὔτε περισυνελέχθησαν ἐπαρκῶς, οὔτε ἐσυ-

στηματοποιήθησαν, καί, φυσικῷ τῷ λόγῳ, οὔτε διδάσκονται περὶ αὐτῶν ἐν τοῖς διδασκαλείοις. Ἑπομένως αὕτη ἡ διὰ τοῦ προγράμματος τοῦ Διατάγματος προτροπὴ πρὸς τοὺς διδάσκοντας, ὅπως εἰσαγάγουν καὶ τὰς παιδιάς, ἀφεθεῖσα εἰς τὰς περὶ αὐτῶν γνώσεις των καὶ εἰς τὴν πρωτοβουλίαν των, παρ' ὅλον τὸν ζῆλον καὶ τὴν προθυμίαν τῶν νέων διδασκάλων, τῆς ὁποίας οἱ καρποὶ κατεδείχθησαν εἰς τὰς ἐξετάσεις τῆς γυμναστικῆς, δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἀποβῇ ἄκαρπος.

Καὶ ὅμως ἡ συστηματοποίησις τῶν ἐπιχωρίων παιδιῶν καὶ ἡ συστηματικὴ εἰσαγωγὴ αὐτῶν εἰς τὰς σωματικὰς ἀσκήσεις, καὶ εὐαρεστοτέραν καὶ μᾶλλον εὐπρόσδεκτον ἤθελε καταστήσῃ τὴν γυμναστικὴν εἰς τοὺς μείρακας καὶ τοὺς ἐφήβους καὶ ἤθελε χρησιμεύσῃ, ὡς τὸ ἀσφαλέστερον μέσον ἐκλαϊκεύσεως τῶν σωματικῶν ἀσκήσεων καὶ τῶν ἀγώνων.

Τότε ὁ λαὸς θὰ ἀγαπήσῃ τὰς σωματικὰς ἀσκήσεις, τότε θὰ ἐλαττωθῇ ἡ νοσταλγία τῶν οἰνοπωλείων καὶ τῶν καφενείων καὶ τὰς ἑορτασίμους ἡμέρας θὰ τρέπεται πρὸς τὰς ἐξοχάς, πρὸς τὰ ἐδάφη τὰ ἀναπεπταμένα, πρὸς τοὺς πρασίνους τάπητας τῶν ἀγρῶν, ὑπὸ τὴν κυανῆν ὀροφὴν τοῦ ἑλληνικοῦ οὐρανοῦ.

Ὅλοι οἱ λαοί, ὅσοι ἠγάπησαν καὶ ἀγαποῦν τὰς σωματικὰς ἀσκήσεις, δὲν κατέστησαν ταύτας ἕξιν καὶ ψυχαγωγίαν τοῦ βίου αὐτῶν διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς γυμναστικῆς, ἀλλὰ διὰ τῶν ἐθνικῶν παιδιῶν καὶ παιγνίων. Αἱ ἐθνικαὶ δὲ παιδιαὶ δὲν δύνανται νὰ εἰσάγωνται καὶ ἐγκλιματίζωνται ἔξωθεν, ὅπως τὰ ἀντικείμενα τοῦ εἰσαγωγικοῦ ἐμπορίου, ἀλλ' ἔχουν τὴν γένεσιν αὐτόχθονα, ἀπορρέουν ἐξ αὐτῆς τῆς ψυχῆς τοῦ λαοῦ, ἐκ τῶν παραδόσεων καὶ τῶν ἕξεων αὐτοῦ. Μόνον δὲ συστηματοποιήσεως καὶ ῥυθμίσεως ὑπὸ καταλλήλων προσώπων ἔχουν ἀνάγκην αἱ ἐθνικαὶ παιδιαί, προκειμένου νὰ ἀποτελέσουν μέρος τοῦ προγράμματος τῶν σωματικῶν σχολικῶν ἀσκήσεων. Τοῦτο ἀποτελεῖ ἀλήθειαν, ἡ ὁποία οὔτε ἀναπτύξεως, οὔτε ἀποδείξεως ἔχει ἀνάγκην. Τὸ κρίκετ π. χ. τὸ φοῦτ μπῶλ καὶ τὸ λὸν-τέννυς εἶναι παιδιαὶ τοῦ Ἀγγλικοῦ λαοῦ ριζωμέναι εἰς τὰς ἕξεις τοῦ βίου. Ποτὲ ὅμως δὲν θὰ γείνουν, οὔτε ἰταλικαί, οὔτε ἱσπανικαὶ παιδιαί.

Ἀλλ' ἤδη ἐπανέρχομαι εἰς τὰς ἐκ τῶν σχολικῶν ἀγώνων ἐντυπώσεις.

Ὅταν πέρυσι μετὰ τοὺς σχολικοὺς ἀγῶνας τοῦ 1900 ἡ «Ἐθνικὴ Ἀγωγὴ» ἐξήνεγκε τὰς ἐπὶ τοῦ ἐθνικοῦ τούτου θέματος εὐέλπιδας αὐτῆς κρίσεις, εἶχε διατυπώσῃ δύο κεφαλαιώδεις φόβους.

Πρῶτον ἐξεδήλωσε τὴν ἀνησυχίαν μήπως πᾶσα ἡ ἀπὸ τοῦ κέντρου ἐργασία πρὸς καλλιέργειαν τῆς σχολικῆς γυμναστικῆς περιορισθῇ, ὡς ἐπὶ πολλῶν ἀντικειμένων συνέβη δυστυχῶς μέχρι τοῦδε, εἰς μόνας τὰς Ἀθήνας ἢ τὸ πολὺ τὰς κυριωτέρας πόλεις τῆς Ἑλλάδος, παρορωμένου τοῦ ἐπαρχιακοῦ καὶ τοῦ χωρικοῦ σχολείου.

Ἐὰν τοῦτο ἐγίνετο καὶ ἐπὶ τῆς γυμναστικῆς, θὰ ἐμαρτύρει πολὺ στενὴν τὴν ἀντίληψιν τῆς σημασίας αὐτῆς ἐπὶ τῆς παιδαγωγίας τοῦ ἔθνους, ἀντίληψιν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ καλλιέργεια ἰσχυρῶν μυῶν καὶ εὐσταλῶν σωμάτων θὰ ἦτο ἀποκλειστικὴ προνομία τῆς πρωτευούσης καὶ ὀλίγων μεγάλων πόλεων.

Εὐτυχῶς ὁ φόβος οὗτος, τὸν ὁποῖον ἐδικαιολόγουν τὰ ἀποτελέσματα τῆς πρώτης ἐφαρμογῆς τοῦ νόμου, διεψεύσθη ὑπὸ τῶν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐξετάσεων εἰς τὴν γυμναστικὴν σχεδὸν ὅλων τῶν σχολείων τοῦ κράτους.

Ὁ κ. Στάης, ὡς ὑπουργὸς τῆς Παιδείας, θεωρεῖ τὴν σχολικὴν γυμναστικὴν ὡς τὴν τροφὴν τὴν πνευματικὴν τὴν παρεχομένην εἰς τὰ σχολεῖα. Καὶ ἂν ἡ πνευματικὴ τροφὴ ποιωτικῶς πρέπει νὰ εἶναι ἡ αὐτὴ εἰς ὅλα τὰ ὁμοειδῆ σχολεῖα τοῦ αὐτοῦ κράτους, ἡ αὐτὴ ἰσότης κατὰ μείζονα λόγον ἐπιβάλλεται προκειμένου περὶ τῆς τροφῆς εἰς μῦς, εἰς ὑγείαν, εἰς εὐρωστίαν τῆς παρεχομένης ὑπὸ τοῦ κράτους εἰς τοὺς μείρακας καὶ τοὺς ἐφήβους τοῦ ἔθνους διὰ τῆς γυμναστικῆς παιδαγωγίας. Διὰ τοῦτο ἴση ἐπιμέλεια κατεβλήθη ὑπὸ τοῦ κράτους, καὶ κατὰ τὸ ἑνὸν δὲν ὑστέρησε καὶ ἡ παροχὴ τῶν ὑλικῶν ὀργάνων, ἅτινα πολλαχοῦ καὶ οἱ δῆμοι μετὰ πατρικῆς μεριμνης εἰσέφεραν.

Ἕτερος ὅμως ἡμῶν φόβος δὲν ἀπεδείχθη δυστυχῶς καθ' ὅλα ἀνυπόστατος. Ἐφοβήθημεν τὸ ἀψίκορον τοῦ ἡμετέρου χαρακτῆρος, τοῦ ὁποίου δυστυχῶς ἡ ἐκδήλωσις παρηκολούθησε πάντοτε πᾶσαν γενναίαν ὁρμὴν καὶ ἐπὶ σημαντικωτέρων τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν προγράμματος σημείων. Καὶ ἐγράφομεν ἐπὶ λέξει: «Εἴμεθα εὐεπίφοροι ἐπὶ παντὸς ἀγαθοῦ καὶ χρησίμου εἰς τὰς ἰσχυρὰς ριπὰς τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ὅστις ὅμως κατασβένυται ταχέως ὡς αἱ ἐξ ἀχύρων ἰσχυραὶ φλόγες. Ὁ ἐνθουσιασμὸς οὕτω δὲν εἶναι ἐγγύησις ἐπαρκὴς ὅτι αἱ σωματικαὶ ἀσκήσεις ἐνεκλιματίσθησαν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ παιδαγωγίᾳ μονίμως καὶ καρποφόρως».

Καὶ ὅσον μὲν ἀφορᾷ τὴν πολιτείαν, αὕτη διὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως, διὰ τῶν λειτουργῶν τῆς κεντρικῆς ὑπηρεσίας καὶ δι' ὅλης τῆς ἱεραρχίας καθηγητῶν, διδασκάλων καὶ γυμναστῶν, ὄχι μόνον ἐνέμεινεν εἰς τὴν ἐπίμονον καὶ αὐστηρὰν ἐπιβολὴν τῆς γυμναστικῆς, καθ' ὅλον τὸ σχολικὸν ἔτος, ἀλλ' ἐνέτεινε πλειότερον ἢ κατὰ τὸ παρελθὸν τὴν εἰς τὰς σωματικὰς ἀσκήσεις προσοχὴν καὶ τὴν ἐπιμέλειαν μείζονος εἰς αὐτὰς ἐπιδόσεως τῶν μαθητῶν.

Διὰ τοῦτο, οἱ καρποὶ τῆς διδασκαλίας τῆς γυμναστικῆς ὑπῆρξαν ἀσυγκρίτως ἀνώτεροι καθ'

ὅλον τὸ κράτος. Πρὸ παντὸς δὲ τοῦτο εἶναι τὸ εὐφρόσυνον, ὅτι οἱ Ἕλληνες τοῦ προσεχοῦς μέλλοντος τοῦ ἔθνους ἐπεδόθησαν εἰς ταύτας, ὄχι μετὰ τῆς δυσθυμίας, ἥτις παρηκολούθει προτέρας ἀποπείρας πρὸς εἰσαγωγὴν τῶν σωματικῶν ἀσκήσεων εἰς τὰ σχολεῖα, ἀλλ' ὅλως τοὐναντίον μετ' ἀγάπης προτούσης, μετ' αὐξοντος καὶ ἐπιμόνου ἐνθουσιασμοῦ, ἅτινα ἐγγυῶνται τὴν ἐξοικείωσιν τῶν νέων Ἑλλήνων εἰς ταύτας, ὥστε σὺν τῷ χρόνῳ νὰ ἀποτελέσουν μέρος οὐσιῶδες τῶν ἕξεων τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν βίου, νὰ ἀποβῶσι καὶ δι' ἡμᾶς ἀνάγκη ὡς δευτέρα φύσις, ὡς εἰς τοὺς ἀγγλοσαξονικοὺς καὶ τοὺς σκανδιναυικοὺς λαούς.

Δυστυχῶς ὅμως, ἐὰν τὸ ἀψίκορον τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος δὲν ἔρθασε μέχρι τοῦ νὰ προκαλέσῃ διαμαρτυρίας κατὰ τῆς γυμναστικῆς, πολλαὶ ἠκούσθησαν μεμψιμοιρίαι κατὰ τῶν σχολικῶν ἀγώνων· κατεκρίθη τὸ θεαματικὸν αὐτῶν καὶ ἠκούσθησαν γνῶμαι, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ ἐπιδεικτικὴ παρέλασις διὰ τῶν ὁδῶν τῶν σχολικῶν ταγμάτων καὶ οἱ ὑπὸ τὰς ὄψεις χιλιάδων θεατῶν ἀγῶνες, ἐμπνέουν τὴν κουφότητα καὶ τὴν τάσιν πρὸς ψευδεπίδειξιν, ἀφαιροῦν ἀπὸ τῆς γυμναστικῆς τὸν σοβαρὸν αὐτῆς χαρακτῆρα καὶ νοθεύουν εἰς τὰς διανοίας τῶν νεαρῶν μαθητῶν τὴν ὑγιᾶ συνείδησιν περὶ τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ πραγματικοῦ σκοποῦ τῆς γυμναστικῆς.

Θεωροῦμεν καθῆκον ἐπιτακτικὸν τῆς «Ἐθνικῆς Ἀγωγῆς» τὸ νὰ ἀντεπεξέλθῃ κατὰ τῶν ἀντιρρήσεων τούτων, τῶν ὁποίων ἡ ἐπικράτησις καὶ τὸν ζῆλον ὅλων ἐκείνων, εἰς τὴν ἐπιμονὴν καὶ τὰς ἀνωτέρας παντὸς ἐγκωμίου προσπαθείας τῶν ὁποίων ὀφείλονται τὰ ἐπιτευχθέντα ἀποτελέσματα, ἤθελε μαράνῃ, καὶ εἰς τοὺς Ἑλληνόπαιδας ἤθελε καταστήσῃ τὴν γυμναστικὴν μάθημα ἁπλῶς βαρὺ ὡς ἀνιαρόν, ἁπλῆν σωματικὴν ταλαιπωρίαν, ἐστερημένην παντὸς θελγήτρου, παντὸς ἐλατηρίου παρορμῶντος εἰς ταύτην.

Διότι μόνη ἡ ἅμιλλα εἶναι ἡ ἐξευγενίζουσα, ἡ ἐξιδανικεύουσα τὰς σωματικὰς ἀσκήσεις. Μόνη ἡ προσδοκία τῆς ἐκτιμήσεως καὶ τῶν ἐπαίνων τῶν προϊσταμένων ἀρχῶν καὶ τῆς κοινωνίας, μόνον ὁ εὔλογος, ὁ δίκαιος πόθος τῶν ἀνευφημιῶν ἐμπνέουν τὴν πρὸς ταύτας ἀγάπην καὶ μεταβάλλουν τὸν κόπον καὶ τὸν κάματον εἰς συναίσθημα εὐφροσύνον.

Ὅσοι εἶδον τοὺς σχολικοὺς ἀγῶνας, ὅσοι ἐψυχολόγησαν, ὄχι μόνον ἐπὶ τῆς ἀτομικῆς φιλοδοξίας τῶν ψυχῶν τῶν μειράκων καὶ τῶν ἐφήβων τούτων, ἀλλ' ἐπὶ τῆς φιλοδοξίας ὑπὲρ τοῦ σχολείου των, ὑπὲρ τοῦ συνόλου τῶν ἀποτελούντων τὸν σχολικὸν σύνδεσμον, ὅσοι ἐσφυγμομέτρησαν τὴν χαρὰν καὶ τοὺς παλμοὺς τῶν μικρῶν τούτων καρδιῶν, ὅταν ἔρθανεν ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν ὁ διδάσκαλος κομίζων τὸν κότινον, τὸν ἁπλοῦν τῆς ἐλαίας κλάδον, διὰ τοῦ ὁποίου ἡ Πατρὶς ἐβράβευε τοὺς ἀγῶνάς των, ποτὲ βεβαίως δὲν θὰ υἱοθετήσουν τοιαύτας σκέψεις.

Ἐὰν πανταχοῦ αἱ σωματικαὶ ἀσκήσεις καὶ ὁ ἀθλητισμὸς δημοσίᾳ καταδεικνύουν τὰς προόδους των, πανταχοῦ ἡ ἅμιλλα εἶναι τὸ κύριον αὐτῶν ἐλατήριον, πολὺ μᾶλλον μᾶς ἐπιβάλλεται ὅπως ἀποταθῶμεν εἰς τὴν ψυχολογίαν τῆς ἁμίλλης καὶ εἰς τὸν πόθον τῆς ἐκ τῆς ὑπεροχῆς δόξης, εἰς ἡμᾶς, οἵτινες ἐπὶ ἑβδομήκοντα ἔτη ἐλευθέρου βίου τόσον ἐλησμονήσαμεν τὰς προγονικὰς παραδόσεις, ὥστε μόλις πρὸ διετίας ἐσκέφθημεν, ὅτι αἱ σωματικαὶ ἀσκήσεις εἶναι μέρος οὐσιῶδες καὶ ἀναπόσπαστον πάσης ἀρτίας παιδαγωγίας.

Ἔπειτα πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ παρορᾷ τις ἢ νὰ ὑποτιμᾷ τὰ ἀνυπολόγιστα πλεονεκτήματα τῶν κοινῶν ἀγώνων, τῶν ἐν ἑνότητι ὑπὸ πολυπληθῶν ὁμάδων ἀσκήσεων; Τὸ πνεῦμα τῆς πειθαρχίας, ἡ τάξις, τῆς ἀλληλεγγύης, τὸ αἴσθημα καὶ ὑπὲρ πάντα ἡ καλλιέργεια καὶ ἡ ἀνύψωσις τοῦ φρονήματος, συνείδησις βαθεῖα περὶ τοῦ ὑψηλοῦ σκοποῦ τῶν ἀσκήσεων ὡς ὀργάνων δημιουργίας πολιτῶν ὑγιῶν ἀκμαίων τὸ σῶμα, διὰ νὰ εἶναι καὶ ὑγιεῖς καὶ ἀκμαῖοι τὸ φρόνημα καὶ τὴν ψυχήν, πάντα ταῦτα παρορμαρτοῦν ὡς ἀναγκαῖαι ἀκολουθίαι τῶν δημοσίων καὶ ἐν κοινῷ σχολικῶν ἀγώνων τῶν μαθητῶν.

Καὶ ἂν ἴσως ὑπάρχῃ τις ἀνάγκη μεταρρυθμίσεων, αὕτη συνίσταται εἰς ἐξεύρεσιν τρόπου, καθ' ὃν οἱ σχολικοὶ ἀγῶνες, ἀποχωριζόμενοι τῶν ἀθλητικῶν νὰ καταστῶσιν εὐρύτεροι καὶ γενικώτεροι. Νὰ γίνωνται π. χ. ὄχι μόνον ἀγῶνες σχολικοὶ εἰς τὰς μεγάλας πόλεις, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς κωμοπόλεις μεταξὺ πλειόνων σχολείων, ὄχι μόνον ἑνὸς δήμου, ἀλλὰ καὶ πλειόνων γειτονικῶν δήμων, ἐφ' ὅσον τοῦτο εἶναι δυνατόν. Καὶ αἱ αὐταὶ τιμαί, τὰ αὐτὰ βραβεῖα νὰ ἀπονέμωνται ὑπὸ ἐπιτροπῶν ἐκ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς κυβερνήσεως εἰς τὰ νικῶντα σχολεῖα.

Πρὸ πάντων δὲ πρέπει νὰ ἐπιδιώκεται ἡ τέλεσις τῶν σχολικῶν ἀγώνων εἰς θέσεις, τὰς ὁποίας ἐλάμπρυνεν ἡ ἀρχαία ἱστορία, ἢ ἐδόξασεν ἡ ἱστορία νεωτέρων ἡρωϊκῶν ἀγώνων. Βρίθει δὲ ἡ μικρὰ ἡμῶν χώρα θέσεων, αἵτινες εἶναι κατάφορτοι τοιούτων μεγάλων ἀναμνήσεων παλαιῶν καὶ νεωτέρων.

Ἀπαρχὴν τῆς ἰδέας ταύτης εὐσίωνον θεωροῦμεν τὴν εὐτυχῆ ἔμπνευσιν, ὅπως τελεσθοῦν μεγάλοι σχολικοὶ ἀγῶνες ἐν Ὀλυμπίᾳ, τοὺς ὁποίους αὐτοπροσώπως νὰ ἐνθαρρύνῃ ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐκπαιδεύσεως.

Οὐδεὶς παράγων ἐκ τῶν τεινόντων νὰ καταστήσουν τὰς σωματικὰς ἀσκήσεις προσφιλῆ ἐνασχόλησιν τῆς νεότητος καὶ νὰ παράσχουν εἰς αὐτὴν σαφῆ ἀντίληψιν τοῦ μεγάλου αὐτῶν σκοποῦ πρέπει νὰ λείψῃ. Λογικώτερον δὲ εἶναι νὰ φοβώμεθα μᾶλλον, ἀντὶ τῆς ὑπερβολῆς τῶν σω-

ματικῶν ἀσκήσεων, ἄλλον οὐσιωδέστερον κίνδυνον — τὸν κίνδυνον τοῦ μαρασμοῦ αὐτῶν, ἕνεκα τοῦ ἀψικόρου ἡμῶν χαρακτῆρος, τῆς βασιμότητος τοῦ ὁποίου ἔχομεν πικρὰ ἐκ τοῦ παρελθόντος παραδείγματα, ἂν μὴ σύντονος, ἀκάματος, ἄνευ ἐνδοιασμῶν καὶ ἄνευ διαλειμμάτων, ἐξακολουθήσῃ ἡ ἐπιμέλεια τοῦ κράτους, ὡς καὶ κατὰ τὸ ἀπὸ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ ἐν ἰσχύϊ νόμου μέχρι σήμερον διαρρεῦσαν χρονικὸν διάστημα.

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Σ. ΛΥΚΟΥΔΗΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΠΕΡΙ ΤΕΧΝΗΣ

ΜΙΧΑΗΛΑΓΓΕΛΟΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡ ΑΥΤΟΥ

Εἰς τὰς τρεῖς προηγουμένας μου ἐπιστολὰς ἐπραγματεύθην περὶ τῆς τέχνης τοῦ Μιχαηλαγγέλου, καὶ ὅμως δὲν ἐξήντλησα ὅσα ὀφείλω νὰ εἴπω περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου· ὅταν ἔχῃ τις ἐνώπιόν του τὸν μέγαν τῆς ἀναγεννήσεως ζωγράφον, τὸν μέγαν ἀνδριαντοποιόν, τὸν μέγαν ἀρχιτέκτονα, δὲν δύναται δι' ὀλίγων νὰ περατώσῃ εὐσυνειδήτως τὸ ἔργον ὃ ἀνέλαβε.

Ὡς ὅλοι σχεδὸν οἱ καλλιτέχναι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦσαν συγχρόνως ζωγράφοι, γλύπται καὶ ἀρχιτέκτονες, οὕτω καὶ ὁ Μιχαηλάγγελος, πλὴν τοῦ ὅτι ἦτο καὶ ἔξοχος ποιητής, ἐξήσκησε καὶ τὰς τρεῖς ταύτας τέχνας μετ' ἴσης ἐπιτυχίας, δημιουργὸς ἀείποτε καὶ οὐδέποτε ἀντιγραφεύς.

Ὁ περιβόητος ναὸς τοῦ ἁγίου Πέτρου ἐν Ρώμῃ εἶνε κατὰ μέγα μέρος ἔργον αὐτοῦ· ὁ ναὸς ἐκεῖνος ἐκτίσθη ἀκριβῶς ἐκεῖ ὅπου, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἐτάφη καὶ ὁ ἅγιος Πέτρος. Ἐπὶ τοῦ τάφου δὲ τοῦ ἀποστόλου, κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ χριστιανισμοῦ, εἶχε κτίσῃ ὁ πάπας Ἀνάκλητος μικρὸν προσκυνητήριον, εἶτα Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας ἤγειρε τῷ 326 ἔτος Βασιλικὴν διατηρηθεῖσαν ἐπὶ ἕνδεκα αἰῶνας. Ἅπας ὁ χῶρος τοῦ λόφου τοῦ Βατικανοῦ, ἔνθα ἀνηγέρθη ὁ σημερινὸς ναός, ὑπῆρξεν ἔκτοτε σεβαστὸς παρὰ τοῖς χριστιανοῖς, καθότι ἐκεῖ ἐχύθη ἄφθονον τὸ αἷμα τῶν πρώτων μαρτύρων ἐπὶ Νέρωνος, οὗ οἱ κῆποι καὶ τὸ θέατρον ἐπεξετείνοντο μέχρι τοῦ λόφου ἐκείνου.

Τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ναοῦ, ὅστις ἔμελλε νὰ εἶνε ὁ μεγαλήτερος καὶ πολυτελέστερος τῶν ναῶν τῆς χριστιανοσύνης, ἀνέλαβε κατὰ πρῶτον ὁ Ἀντώνιος Βραμάντης, εἷς τῶν περικαλλεστέρων ἀρχιτεκτόνων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Μετὰ τὸν θάνατον τούτου ἐπισυμβάντα μετ' ὀλίγον, ἀνέλαβε τὸ ἔργον, ἐπὶ Λέοντος Ι', ὁ Οὐρβινάτης Ραφαήλ, ἀλλὰ καὶ τοῦτον ἀποθανόντα προώρως διεδέχθη εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ ναοῦ ὁ Ἀντώνιος de San Gallo. Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ Μοῖρα ἐπέκλωσεν εἰς τὸν Μιχαηλάγγελον νὰ καταδείξῃ τὴν ἀρχιτεκτονικήν του μεγαλόνοιαν καὶ ἐν τῇ οἰκοδομῇ τοῦ τεραστίου τούτου ναοῦ, διότι καὶ ὁ San Gallo ἀπέθανεν, ὁ δὲ τότε πάπας Παῦλος προσεκάλεσε τὸν Μιχαηλάγγελον, ὅπως τῷ ἀναθέσῃ τὴν ἐποπτείαν τῶν ἐργασιῶν. Ὁ Μιχαηλάγγελος ἠρνεῖτο ἐπιμόνως, θέλων δὲ ν' ἀποσείσῃ ἀπὸ τῶν ὤμων του τὸ βαρὺ ἐκεῖνο φορτίον, ἐπροφασίζετο λέγων ὅτι ἡ ἀρχιτεκτονικὴ δὲν ἦτο κυρίως ἡ τέχνη του, ὡς ἄλλοτε ἔλεγεν ὅτι δὲν ἦτο ἡ ζωγραφική· ἀλλ' ὁ πάπας ἐπέμενε καὶ βλέπων ὅτι αἱ παρακλήσεις του ἀπέβαινον μάταιαι, ἔδωκεν ἐπὶ τέλους διαταγὴν εἰς αὐτὸν νὰ δεχθῇ. Οὕτω μετὰ πολλῆς δυσαρεσκείας ἀνέλαβε τὸ ἔργον, ὅτε δὲ κατὰ πρῶτον μετέβη εἰς τὸν ναὸν ὅπως ἴδῃ τὸ ξύλινον πρότυπον, ὃ εἶχε κατασκευάσῃ ὁ San Gallo, εὗρεν ἐκεῖ, ὡς διηγεῖται ὁ Βάζαρης, ἅπασαν τὴν Σανγαλλιακὴν σπεῖραν· οὗτοι ὑποδεχόμενοι τὸν νέον ἀρχιτέκτονα ἐξέφρασαν τὴν χαρὰν ἣν ἠσθάνοντο βλέποντες τὴν οἰκοδομὴν τοῦ ναοῦ περιελθοῦσαν εἰς χεῖράς του· εἶτα πρὸς ἔπαινον τοῦ San Gallo ἐπρόσθεσαν ὅτι τὸ πρότυπον ἐκείνου ***ὁμοιάζει μὲ λιβάδιον, ἀπὸ τοῦ ὁποίου οὐδέποτε θὰ ἔλειπεν ἡ βοσκή***. Ὁ Μιχαηλάγγελος ἐμειδίασε καὶ εἶπε μετὰ δικαίας εἰρωνείας: ***Ναί, λέγετε τὴν ἀλήθειαν!*** ἐννοῶν ὅτι ἡ βοσκὴ δὲν θὰ λείψῃ διὰ τὰ ζῷα, τὰ ὁποῖα ἀγνοοῦσι τὴν τέχνην. Ὁ Μιχαηλάγγελος ἦτο ἐχθρὸς τοῦ San Gallo καὶ δημοσίᾳ ἔψεξε δριμύτατα τὰ σχέδια ἐκείνου· ἔλεγε δὲ ὅτι ὁ ναὸς ἐστερεῖτο τοῦ ἀναγκαίου φωτὸς καὶ προσέτι ὅτι ἕνεκα τῶν πολλῶν πυραμίδων καὶ τῶν πολλῶν κιόνων τῶν μὲν ἐπὶ τῶν δέ, ἐπλησίαζε μᾶλλον εἰς τὸν γοτθικὸν ῥυθμὸν ἢ εἰς τὸν ἀρχαϊκόν, διὸ κατεσκεύασεν ἕτερον ξύλινον πρότυπον, κατὰ τὸ ὁποῖον ἔδει νὰ κατασκευασθῇ ὁ ναός.

Μεθ' ὅλα ταῦτα οἱ ὀπαδοὶ τοῦ San Gallo ἤρχισαν καὶ οὗτοι νὰ κακολογῶσι τὸ νέον σχέδιον, τοῦθ' ὅπερ παρώξυνε λίαν τὸν εὐερέθιστον Μιχαηλάγγελον. Ἐκρίθη δὲ ἀναγκαῖον νὰ συστηθῇ ἐπιτροπή, ὅπως ἀποφανθῇ κατὰ πόσον αἱ γινόμεναι ἐπικρίσεις ἦσαν βάσιμοι. Ὅθεν ἡμέραν τινὰ καλέσας ὁ πάπας τὸν Μιχαηλάγγελον τῷ εἶπεν, ὅτι ἡ ἐπιτροπὴ παρατηρεῖ ὅτι ὁ ναὸς δὲν ἔχει ἀρκετὸν φῶς. «Ἤθελα καὶ ἐγὼ νὰ ἤκουον, εἶπεν ὁ Μιχαηλάγγελος, νὰ ὁμιλήσωσιν ἐνώπιόν μου τὰ μέλη τῆς ἐπιτροπῆς». Τότε ὁ καρδινάλιος Μάρκελλος, ὁ μετὰ ταῦτα πάπας εἶπεν· «Ἡμεῖς ἐδῶ εἴμεθα».

— Λοιπὸν πανιερώτατε, ἄνω τούτων τῶν θυρίδων θὰ γίνωσιν ἀκόμη ἕτεραι τρεῖς.

— Ἀλλὰ δὲν μᾶς εἴπατε ποτὲ τοῦτο.

— Οὔτε εἶμαι οὔτε θέλω νὰ εἶμαι ὑπόχρεως οὔτε εἰς τὴν πανιερότητά σας οὔτε εἰς κανένα

ἄλλον νὰ λέγω τί ἔχω νὰ κάμω. Τὸ καθῆκόν σας εἶναι νὰ στέλλετε χρήματα καὶ νὰ προσέχετε τοὺς κλέπτας νὰ μὴ κλέπτωσιν, ἀφήσατε δὲ εἰς ἐμὲ τὴν φροντίδα διὰ πάντα τὰ ἀφορῶντα τὴν οἰκοδομήν.

Ὅπως δώσῃ πέρας εἰς τὰς κακολογίας καὶ εὐχαριστήσῃ τὸν παραπονούμενον Μιχαηλάγγελον, ὁ πάπας διὰ διατάγματός του καθίστα τὸν Μιχαηλάγγελον ἀπόλυτον κύριον εἰς τὰς ἐργασίας τῆς οἰκοδομῆς, δι' ὃ καὶ οὗτος, ἱκανοποιηθεὶς πληρέστατα, παρήτησε πᾶσαν χρηματικὴν ἀμοιβήν, καὶ ἐπὶ ὁλόκληρα δεκαὲξ ἔτη ἐργασθείς, οὐδεμίαν ἀποζημίωσιν ἐδέχθη, ἐνῷ διὰ τοὺς προκατόχους του ἡ οἰκοδομὴ ἐκείνη εἶχεν ἀποβῇ πηγὴ ἀκενώτου πλούτου.

Ὁ Μιχαηλάγγελος εἶχε συλλάβῃ τὴν γιγαντιαίαν ἰδέαν νὰ ὑψώσῃ ἐν τῷ αἰθέρι τὸν θόλον τοῦ ναοῦ εἰς τετρακοσίων ποδῶν ὕψος ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, ἀλλὰ μόλις ἐπρόφθασε νὰ κατασκευάσῃ τὸ τύμπανον, ὅτε κατέλαβεν αὐτὸν ὁ θάνατος, ἀφήσας τὰ σχέδια διὰ τὴν πλήρη τελείωσιν τῆς οἰκοδομῆς, εἰς ἣν εἶχε δώσῃ τὸ σχῆμα ἑλληνικοῦ σταυροῦ. Ἰδίως διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ θόλου εἶχε κατασκευάσῃ ξύλινον πρότυπον εἰς μέγα σχῆμα, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐφαίνοντο ἅπασαι αἱ λεπτομέρειαι τῆς δυσχεροῦς ἐκείνης ἐργασίας, ὥστε οἱ μέλλοντες νὰ ἐργασθῶσιν εἰς τὸν θόλον δὲν εἶχον ἄλλο τι νὰ κάμωσιν ἢ νὰ ἐκτελέσωσιν ἀκριβῶς τὸ ὑπόδειγμά των.

Διάφοροι ἀρχιτέκτονες ἀνέλαβον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιχαηλαγγέλου τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ναοῦ, οἵτινες, μεθ' ὅλας τὰς παραγγελίας τῶν παπῶν τοῦ νὰ μὴ μεταβληθῇ κατ' οὐδὲν τὸ σχέδιον τοῦ Μιχαηλαγγέλου, ἐπέφερον πλείστας μεταβολάς, διότι καὶ τὸ σχῆμα μετεποίησαν εἰς λατινικὸν σταυρόν, καὶ ἄλλας τροποποιήσεις ἐπέφερον ἀλληλοδιαδόχως, καὶ ἐκ τῶν ὁποίων ὁ ναὸς δὲν ἐτήρησε τὴν εἰς πᾶν ἔργον καλλιτεχνικὸν ὀφειλομένην ἑνότητα. Ἰδίως ἡ πρόσοψις τῆς ἐκκλησίας, οἵα ὑπάρχει σήμερον, ἐπεκρίθη δριμύτατα· αἱ πολυπληθεῖς θυρίδες μειοῦσι τὴν τοῦ μεγαλείου ἐντύπωσιν, ἔχει δὲ προσέτι καὶ τὸ ἄτοπον νὰ παρακαλύπτῃ ἐν μέρει τὸν θόλον. Ἐν τῷ σχεδίῳ τοῦ Μιχαηλαγγέλου ἡ πρόσοψις ἀπετελεῖτο ἐκ στοᾶς προσομοίας τῇ τοῦ Πανθέου τῆς Ρώμης, ἥτις ἄφινε τὸν θόλον νὰ ἐπικρατῇ τοῦ ὅλου κτιρίου.

Εἰσερχόμενός τις κατὰ πρῶτον εἰς τὸν ἀπέραντον ἐκεῖνον ναὸν ἐπὶ τοσοῦτον κατακυριεύεται ὑπὸ τῶν πολλῶν καὶ τεραστίων ἀγαλμάτων καὶ ἄλλων γλυπτικῶν κοσμημάτων, ὥστε ἡ διάνοιά του μένει ψυχρὰ καὶ ξένη εἰς πᾶν θρησκευτικὸν αἴσθημα. Νομίζει οὗτος ὅτι εὑρίσκεται ἐντὸς πλουσίου μουσείου μᾶλλον, ἢ εἰς χριστιανικὸν ναόν. Ἄλλως τε καὶ τὸ θυσιαστήριον, ὅπερ ἔδει νὰ ἀνακαλέσῃ εἰς αὐτὸν τὸ αἴσθημα τοῦτο, ἀπέχει πολὺ ἀπ' αὐτοῦ ἕνεκα τοῦ μήκους τοῦ ναοῦ, καὶ εἶνε σχεδὸν ἀφανές. Προσέτι αἱ μεγάλαι ψηφιδωταὶ εἰκόνες, ἀντιγραφαὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον πισταὶ τῶν ἔργων τοῦ Ραφαήλ, Δομινικίνου καὶ ἄλλων, καὶ προσέτι οἱ πολυτελεῖς τάφοι τῶν παπῶν, πάντα ταῦτα, λέγω, ἀθρόα παρουσιαζόμενα εἰς τὰ ὄμματα τοῦ ἐκπλήκτου περιηγητοῦ ὠθοῦσιν αὐτὸν νὰ θαυμάζῃ τὸν ἄνθρωπον, τὸν δημιουργὸν τοσούτων καὶ τοιούτων καλλιτεχνημάτων, καὶ νὰ λησμονῇ κἄπως τὸν ἐκεῖ λατρευόμενον Θεόν, τὴν πηγὴν τοῦ ἀπολύτου καλοῦ καὶ τὸν ἀληθῆ τοῦ παντὸς δημιουργόν.

Ἐν τῷ μέσῳ τῆς πλατείας τοῦ Ἁγ. Πέτρου ὑπάρχει μέγας αἰγυπτιακὸς ὀβελίσκος μετακομισθεὶς ἐν Ρώμῃ ἄλλοτε ὑπὸ τοῦ Καλλιγούλα καὶ ἀναστηλωθεὶς ἐπὶ τοῦ Σίξτου Ε'. Ἡ ἵδρυσις τοῦ ὀβελίσκου τούτου ὑπῆρξε λίαν δυσχερὴς ὡς ἐκ τοῦ βάρους του καὶ ἐγένετο πρόξενος διαφόρων ἐπεισοδίων. Περὶ ἑνὸς τοιούτου διηγοῦνται ὅτι τὸ μῆκος τῶν σχοινίων δὲν εἶχεν ὑπολογισθῇ ἀκριβῶς ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος, εἷς δὲ ναύτης, παρατηρῶν ὅτι ὡς ἐκ τούτου ἡ ἐπιχείρησις τῆς ἀναστηλώσεως ἦτο ἐγγὺς ν' ἀποτύχῃ, ἐφώναξεν, εἰ καὶ ἀπηγορεύετο πᾶσα κραυγὴ ἐπὶ ποινῇ θανάτου: «Νερὸν εἰς τὰ σχοινία!» Ἡ συμβουλὴ αὕτη ἐκτελεσθεῖσα πάραυτα ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος, κατέστησε δυνατὴν τὴν ἐπιτυχῆ τοῦ ὀβελίσκου ἀναστήλωσιν.

Τὸ σημερινὸν ἐν Ρώμῃ Καπιτώλιον, ἔνθα συνεδριάζουσιν αἱ δύο Βουλαὶ τοῦ Ἰταλικοῦ Βασιλείου, κατεσκευάσθη κατὰ τὰ σχέδια τοῦ Μιχαηλαγγέλου ἐπὶ τοῦ χώρου ἐκείνου τοῦ τοσαύτας ἀρχαίας καὶ μεγάλας ἀναμνήσεις διεγείροντος. Ὁ ἐπελθὼν θάνατος δὲν ἀφῆκεν εἰς αὐτὸν τὴν εὐχαρίστησιν νὰ διευθύνῃ τὰς ἐργασίας καὶ νὰ ἴδῃ αὐτὰς περατουμένας.

Ὁ Μιχαηλάγγελος δὲν ἐπέγραφεν εἰς τὰ ἔργα του τὸ ὄνομά του, μόνον εἰς ἓν ὡραῖον αὐτοῦ ἄγαλμα la Pietà, ὅπου ὁ Χριστὸς κεῖται νεκρὸς ἐπὶ τῶν γονάτων τῆς Παναγίας ἐπέγραψεν αὐτὸ εἰς τὴν ζώνην αὐτῆς, διότι, ἐνῷ ξένοι τινὲς ἠρώτων, τίς ἦν ὁ κατασκευάσας τὸ ὡραῖον ἐκεῖνο ἄγαλμα, εἷς τῶν παρευρισκομένων ἀνέφερε τὸ ὄνομα τοῦ ἐκ Μιλάνου γλύπτου Gobbo. Τοῦτο δυσηρέστησε λίαν τὸν Μιχαηλάγγελον, διὸ νύκτα τινὰ ἐπέγραψε τὸ ὄνομά του, μὴ θέλων ἄλλοι νὰ ἰδιοποιῶνται τὰ ἔργα του.

Τελειώσας ἤδη ὅσα εἶχον νὰ εἴπω περὶ τῶν ἔργων τοῦ Μιχαηλαγγέλου Βουοναρότη, νομίζω ἀναγκαῖον νὰ ἀναφέρω περὶ αὐτοῦ ἀνέκδοτά τινα καὶ τινας περιπετείας τοῦ βίου του, ἐξ ὧν καταφαίνεται ὁ διαπρεπὴς χαρακτὴρ τοῦ παραδόξου τούτου ἀνδρός.

Ὁ Μιχαηλάγγελος οὐδὲν ἄλλο ἐν τῷ κόσμῳ ἠγάπησε πλειότερον ὅσον τὴν τέχνην, ὅτε δὲ

ἱερεύς τις τῶν φίλων του τῷ ἔλεγεν ὅτι ἦτο κρῖμα νὰ μὴ νυμφευθῇ, ὅπως ἀφήσῃ εἰς τοὺς ἀπογόνους του κληρονομίαν τόσους κόπους του, ἀπήντα· «Ἔχω σύζυγον δι' ἐμὲ προσφιλῆ τὴν τέχνην μου, οἱ δὲ υἱοί μου εἶνε τὰ ἔργα μου». Ἔφερε δὲ ὡς παράδειγμα τὸν γλύπτην Γιοβέρτην, τοῦ ὁποίου οἱ υἱοὶ μετὰ τὸν θάνατόν του ἐπώλησαν καὶ κατεσπατάλησαν πάντα ὅσα ἄφησεν εἰς αὐτοὺς ὁ πατήρ, μόνα δὲ ἔμειναν τὰ ἔργα αὐτοῦ, αἱ περικαλλεῖς θύραι τοῦ ἁγίου Ἰωάννου, ὡς ἔντιμος καὶ ἀΐδιος ἀνάμνησις τῆς ὑπάρξεώς του.

Μαθών ποτέ ὅτι ὁ Πάπας Λέων Δ' ἐμελέτα νὰ μετασκευάσῃ τὸν τοῖχον τοῦ παρεκκλησίου, ἐν τῷ ὁποίῳ ὑπῆρχεν ἡ γραφὴ τῆς Τελευταίας Κρίσεως, διότι, ὡς ἔλεγεν, αἱ μορφαὶ ἐκεῖναι ἐδείκνυον τὰ μέλη λίαν ἀναιδῶς, πρὸς τοὺς ἀναγγείλαντας εἰς αὐτὸν τοῦτο εἶπεν· «Εἴπατε τῷ πάπᾳ ὅτι τοῦτο εἶνε εὐκολώτατον, ἀρκεῖ ἡ Παναγιότης του νὰ διορθώσῃ πρῶτον τὸν κόσμον, καὶ τότε ἡ ζωγραφία ἐκείνη διορθοῦται μόνη». Εὐτυχῶς ὁ πάπας ἐκεῖνος ἀπέθανε καὶ ἡ γραφὴ ἔμεινεν ἀρτία, μόνον τὰ καθημερινὰ θυμιάματα κατεμόλυναν αὐτήν.

Ὡς καὶ ἄλλοτε ἀνέφερα, ὁ Μιχαηλάγγελος δὲν ὑπέφερε τὰς παραλόγους ἐπικρίσεις τῶν ἔργων του, γινώσκομεν δὲ μεθ' ὁπόσης καλλιτεχνικῆς σκληρότητος ἐκόλασε τὸν τελετάρχην τοῦ πάπα, διότι κατέκρινε τὰ γυμνὰ τῆς Τελευταίας Κρίσεως. Συνέβη ποτέ, ὅτε ὁ Μιχαηλάγγελος εἰργάζετο εἰς τὸν ὁρειχάλκινον ἀνδριάντα τοῦ πάπα Ἰουλίου, νὰ διέλθῃ ἐκεῖθεν ὁ Francia, χρυσουργὸς καὶ ζωγράφος διάσημος, γινώσκων δὲ ἐκ φήμης τὸν Μιχαηλάγγελον, ἐζήτησε νὰ ἴδῃ τὸ ἔργον του ἐκεῖνο καὶ μετὰ πολλὰς παρακλήσεις ἐγένετο τέλος δεκτός. Ὁ Francia ἰδὼν τὸ ἔργον παρετήρει αὐτὸ καὶ ἐξηκολούθει ἐπὶ πολὺ νὰ τὸ θαυμάζῃ. Ἀλλ' ὅτε ἠρώτησεν αὐτὸν ὁ Μιχαηλάγγελος πῶς κρίνει τὸ ἔργον του, ἐκεῖνος ἀπήντησεν, ἀπροσφυῶς δι' ἕνα καλλιτέχνην, οἷος ἦτον αὐτός, ὅτι «ἡ χώνευσις ἀπέβη ἐπιτυχεστάτη καὶ ὅτι ἡ ὕλη ἐξ ἧς ἐγένετο εἶνε ὡραία.» Τοῦτο ἀκούσας ὁ Μιχαηλάγγελος καὶ ὀργισθεὶς ὅτι ἐπήνεσε μᾶλλον τὸν χαλκὸν ἢ τὴν τέχνην του, εἶπε πρὸς αὐτόν: «Καὶ ἐγὼ ἔχω τὴν αὐτὴν ὑποχρέωσιν πρὸς τὸν πάπαν Ἰούλιον, ὅστις μοὶ ἔδωκε τὸ ὑλικὸν ὃ θαυμάζετε, ὅσην ἔχετε καὶ σεῖς πρὸς τοὺς χρωματοπώλας, οἵτινες σᾶς δίδουσι τὰ χρώματα διὰ νὰ ζωγραφίζετε»· πλήρης δὲ ὀργῆς τῷ εἶπε καθαρὰ ὅτι εἶνε *ἀνόητος*. Ἐλθόντος δὲ ἐν τῷ μεταξὺ καὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Francia, νεανίσκου λίαν εὐειδοῦς, εἶπε καὶ πρὸς τοῦτον· «ὁ πατήρ σου, παιδί μου, κάμνει ὡραιοτέρας τὰς ζώσας εἰκόνας του παρὰ τὰς ὑπ' αὐτοῦ ζωγραφουμένας.»

Ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀξίαν τῶν ἔργων του δὲν ὑπέφερεν οὐδεμίαν ἐλάττωσιν τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἅπαξ ὁρισθείσης. Εἷς τῶν ἐκ Φλωρεντίας φίλων του, γνώστης καὶ ἐραστὴς τῆς τέχνης, ἐζήτησέ ποτε νὰ ἔχῃ ἓν ἔργον αὐτοῦ. Ὁ Μιχαηλάγγελος προθύμως ἐζωγράφησεν ἐπὶ κυκλοειδοῦς πίνακος τὴν Παναγίαν, ἥτις γονυκλινὴς φέρει τὸν Ἰησοῦν εἰς τὰς χεῖράς της καὶ παραδίδει αὐτὸν τῷ Ἰωσήφ. Προσέτι τὸ κενὸν τοῦ πίνακος ἐπλήρωσε διὰ πολλῶν γυμνῶν ἀγγέλων, ὥστε ἡ γραφὴ ἐκείνη ἐγένετο ἡ καλλίστη ὅσων εἶχε κάμῃ· ἀφοῦ ἐτελειώθη, ἔπεμψεν αὐτὴν πρὸς τὸν φίλον του μετὰ μιᾶς ἀποδείξεως παραλαβῆς δι' ἑβδομήκοντα δουκᾶτα. Ὁ Φλωρεντινὸς φίλος του, εἰ καὶ ἐθαύμασεν αὐτήν, οὐχ ἧττον τῷ ἀπέστειλε τεσσαράκοντα μόνον, λέγων ὅτι τόσα ἦσαν ἀρκετά. Τότε ὁ Μιχαηλάγγελος τῷ ἐπέστρεψε τὰ χρήματά του ζητῶν ἤδη ἢ διακόσια ἢ τὸν πίνακά του. Μεταμεληθεὶς ὁ Φλωρεντινὸς καὶ θέλων νὰ τηρήσῃ τὸ ἔξοχον ἐκεῖνο ἔργον, παρεδέχθη καὶ ἀπέστειλεν ὁλόκληρον τὸ ποσὸν τῶν ἑβδομήκοντα· ἀλλ' ὁ Μιχαηλάγγελος ἔμενεν ἀνένδοτος καὶ τέλος ἐπείσθη νὰ λάβῃ τὸ διπλάσιον τοὐλάχιστον τῆς πρώτης τιμῆς, δηλαδὴ τὰ 140 δουκᾶτα. Οὕτως ἐτιμώρησε τὸν ὑποτιμήσαντα τὸ ἔργον του ἐκεῖνο διὰ τῆς πληρωμῆς διπλασίου ποσοῦ.

Παραδεδομένος καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὴν τέχνην ὁ Μιχαηλάγγελος ἦτο πάντῃ ἄπειρος τῶν βιωτικῶν ἀναγκῶν, ηὐτύχησε δὲ νὰ ἐπιτύχῃ πιστὸν ὑπηρέτην, Οὐρβῖνον καλούμενον, ὅστις μετὰ μητρικῆς στοργῆς ἐμερίμνα περὶ πάντων καὶ κατεγίνετο ἀόκνως, ὅπως καταστήσῃ ἄνετον ὁπωσοῦν τὸν βίον τοῦ κυρίου του. Δυστυχῶς τὸν πιστὸν τοῦτον ὑπηρέτην ἀπώλεσεν ὅτε εἰς τὰ γηρατεῖά του εἶχεν ἀνάγκην μεγαλητέραν τῆς περιποιήσεως αὐτοῦ καὶ περιθάλψεως. Ἤλγησε δὲ πλεῖστον ἐπὶ τῷ θανάτῳ του ὁ ἄτεγκτος, κατὰ τὸ φαινόμενον, ἐκεῖνος ἀνήρ, καὶ τὸ ἄλγος του ἐξέφρασε περιπαθῶς διὰ τῆς ἑπομένης πρὸς τὸν φίλον του Βάζαριν ἐπιστολῆς: «Γινώσκετε ὅτι ἀπέθανεν ὁ Οὐρβῖνος. Τοῦτο ὑπῆρξε δι' ἐμὲ μία μεγάλη εὐεργεσία, ἀλλὰ ζημία καὶ σκληρὰ ἐνταυτῷ λύπη. Λέγω εὐεργεσία, διότι, ἐνῷ μοὶ ἦτο στήριγμα εἰς τὸν βίον, ἀποθνήσκων μὲ ἐδίδαξεν οὐ μόνον ν' ἀποθάνω ἄνευ δυσαρεσκείας, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπιθυμῶ τὸν θάνατον. Ἐπὶ εἴκοσιν ἓξ ὅλα ἔτη ἐτήρησα αὐτὸν καὶ πάντοτε τὸν εὗρον ὑπηρέτην πιστὸν καὶ δυσεύρετον. Τώρα δὲ ὅτε τὸν ἐπλούτισα καὶ ἐπερίμενα παρ' αὐτοῦ ὑποστήριξιν εἰς τὸ γῆράς μου, τὸν ἀπώλεσα, οὔτε μοῦ μένει ἄλλη ἐλπὶς ἢ νὰ ἴδω αὐτὸν εἰς τὸν παράδεισον. Περὶ τούτου ἔχω τεκμήριον τὸν πρᾷον καὶ ἄλυπον θάνατόν του, διότι πλειότερον ἐλυπεῖτο ὅτι ἐγκαταλείπει ἐμὲ βεβαρημένον ὑπὸ μυρίων κακῶν εἰς τὸν προδότην τοῦτον κόσμον, ἢ ὅτι ἀπέθνησκεν. Ἀληθῶς τὸ μέγιστον μέρος ἐμοῦ συναπῆλθε μετ' ἐκείνου, ὅ,τι δὲ μοὶ ἀπέμεινε δὲν εἶνε ἄλλο τι ἢ ἀτελεύτητος ἀθλιότης.»

Ἕτερον μαρτύριον ὅτι ὁ ἐρημικὸν σχεδὸν καὶ μονήρη βίον διάγων Μιχαηλάγγελος δὲν ἦτο πάντῃ ἀνυπότακτος εἰς τρυφερώτερα ἔτι αἰσθήματα, εἶνε ὁ ἐν παρηκμακυίᾳ ἡλικίᾳ ἔρως του πρὸς τὴν Βικτωρίαν Κολῶνα. Ἡ Βικτωρία Κολῶνα, ὡς ὠνομάζετο πρὶν λάβῃ σύζυγον τὸν μαρκήσιον Πεσκιέραν, ἀνῆκεν εἰς μίαν τῶν μεγάλων ἰταλικῶν οἰκογενειῶν, καὶ εἶχε λάβῃ ὑψηλὴν ἀνατροφὴν καὶ ἔξοχον παίδευσιν. Ὁ συζυγικὸς αὐτῆς βίος μετὰ τοῦ μαρκησίου Πεσκιέρα ὑπῆρξε διαρκὴς καὶ σοβαρὸς ἔρως, σπανίως ἀπαντῶν. Ἀλλὰ διεκόπη ἡ εὐδαιμονία της ταχύτατα, διότι κατά τινα μάχην ἐπληγώθη ὁ Πεσκιέρας καὶ αἰχμαλωτισθεὶς ἔμεινεν εἰς τὰς ἐν Μιλάνῳ φυλακάς. Ἐκεῖ κατὰ τὸν χρόνον τῆς αἰχμαλωσίας του ἔγραφε τοὺς περὶ ἔρωτος διαλόγους του, οὓς ἔπεμπε πρὸς τὴν γυναῖκά του.

Τοῦ Πεσκιέρα ἀποθανόντος μετ' ὀλίγον ἐκ τῶν πληγῶν του, ἡ Βικτωρία Κολῶνα ἀφιερώθη πρὸς παρηγορίαν της εἰς τὴν ποίησιν, ἔγραψε δὲ ὡραιότατα *σονέττα* εἰς τιμὴν καὶ μνήμην τοῦ ἀποθανόντος ἀνδρός της. Πλεῖστοι ὅσοι μνηστῆρες ἐκ τῶν ἐπιφανεστέρων οἰκογενειῶν τῆς Ἰταλίας εἶχον ζητήσῃ αὐτὴν εἰς γάμον, ἀλλ' αὕτη ἐπιμόνως ἀπεποιεῖτο λέγουσα ὅτι, ἐὰν ἡ ἐκλογὴ ἦτο εἰς αὐτήν, θὰ ἐπροτίμα νὰ συναποθάνῃ μετὰ τοῦ ἀνδρός της, ἀλλὰ ζῇ καὶ θὰ ζήσῃ πάντοτε ἐν τῇ μνήμῃ ἐκείνου.

Ἡ εἰς τοιαύτας ἰδέας διηνεκὴς αὐτῆς προσήλωσις κατέστησεν αὐτὴν ὑπερευλαβῆ, μόλις δὲ περὶ τὰ τέλη τῆς ζωῆς της εἶχε γνωρίσῃ τὸν Μιχαηλάγγελον, εἰς τοῦ ὁποίου τὰ αἰσθήματα ἀνταπεκρίνετο καὶ αὐτή. Αἱ σχέσεις τῶν δύο τούτων ἐρωτευμένων συνίσταντο ἁπλῶς εἰς συνδιαλέξεις περὶ τέχνης καὶ εἰς σύνθεσιν ἐκστατικῶν ᾀσματίων. Ὅταν ἡ Βικτωρία ἀπέθανε, προσεκλήθη ὁ Μιχαηλάγγελος εἰς τὴν κηδείαν της, καὶ ἐκ τῆς ὑπερβολικῆς του λύπης παρ' ὀλίγον νὰ πάθῃ τὰς φρένας. Τότε διὰ πρώτην φορὰν ἠσπάσθη τὴν νεκρὰν χεῖρα τῆς φίλης του, ἀείποτε δὲ κατὰ τὰ δεκαέξ ἔτη, καθ' ἃ ἔζησε μετὰ ταῦτα, ἐξέφραζε τὴν λύπην του καὶ τὴν μεταμέλειάν του ὅτι οὐδέποτε ἐτόλμησε νὰ τὴν φιλήσῃ εἰς τὸ μέτωπον.

Ὁ Μιχαηλάγγελος, καθὸ θνητός, ἔμελλε νὰ πληρώσῃ καὶ οὗτος τὸ πρὸς τὴν φύσιν χρέος του. Καταληφθεὶς ὑπὸ βραδέος πυρετοῦ καὶ ἐννοήσας προσεγγίζοντα τὸν θάνατον, ἔγραψε τὴν διαθήκην του συντομωτάτην καὶ ἁπλουστάτην ὡς ἑξῆς· «Παραδίδω τὴν ψυχήν μου εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Θεοῦ, τὸ σῶμά μου εἰς τὴν γῆν καὶ τὰ πράγματά μου εἰς τοὺς πλησιεστέρους συγγενεῖς μου». Ἀπέθανε δὲ τῷ 1563 κατὰ τὸ ὀγδοηκοστὸν ὄγδοον ἔτος τῆς ἡλικίας του ἐργαζόμενος μέχρι τέλους τοῦ βίου του.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιχαηλαγγέλου τὸ φλωρεντινὸν ἐργαστήριον, ὃ εἶχεν ἀνυψώσῃ οὗτος εἰς ὕψιστον βαθμόν, ἤρχισεν ἐπαισθητῶς νὰ παρακμάζῃ. «Δύναταί τις νὰ μεμφθῇ ἴσως τὴν τάσιν τοῦ Μιχαηλαγγέλου πρὸς τὰ βίαια καὶ κατάπονα σχήματα, τὰς ἐν τῇ πλαστικότητι ὑπερβολάς του, ἀλλὰ τὰ μέσα ταῦτα τῆς ἐκφράσεως εἶνε παρ' αὐτῷ τὸ ἀπαύγασμα ἰσχυρῶν καὶ εἰλικρινῶν συναισθημάτων, ἐνῷ παρὰ τοῖς μιμηταῖς αὐτοῦ, ἐν οἷς ἐλλείπει ἡ ψυχή, ταῦτα στρέφονται εἰς ἔμφασιν καὶ εἰς αὐτόχρημα φλυαρίαν»[1].

Ἀληθῶς δὲ οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Μιχαηλαγγέλου ἀμελήσαντες τὸ ζῶν πρότυπον, κατεγίνοντο νὰ μιμῶνται τὸ παράδειγμα τοῦ διδασκάλου. Ἀλλὰ τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ τύχη πασῶν τῶν καλλιτεχνικῶν Σχολῶν· μετὰ τὴν ἀκμὴν ἔρχεται ἡ παρακμή.

Ἐν Κερκύρᾳ, Ἀπρίλιος.

Γ. Ε. Μαυρογιαννης

ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟΝ ΚΑΙ Η ΥΓΙΕΙΝΗ[2]

Καὶ ἀληθῶς, οἱανδήποτε φιλοσοφικὴν θεωρίαν καὶ ἂν ἀσπάζεται ἕκαστος, πάντες σήμερον συμφωνοῦσιν ὡς πρὸς τοῦτο, ὅτι τὰ ψυχικὰ φαινόμενα τελοῦνται διὰ τοῦ ἐγκεφάλου, τῶν κυττάρων τῆς ἐγκεφαλικῆς φαιᾶς οὐσίας συγκοινωνούντων πρὸς ἄλληλα διὰ τῶν συνειρουσῶν ἰνῶν, ὧν τὴν γνῶσιν ὀφείλομεν εἰς τὸν ἀνατόμον Flechsig. Ἡ ἀκεραιότης τῶν κυττάρων τούτων εἶνε ἀπαραίτητος εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν καὶ ἡ καλὴ αὐτῶν λειτουργία εἰς τὴν τελειοποίησιν τῶν ψυχικῶν φαινομένων.

Ἡ δοξασία αὕτη, ἣν ἡμεῖς ἐκ τῶν ἰδίων ἡμῶν γνώσεων τῆς γενικῆς καὶ παθολογικῆς φυσιολογίας ἐξάγομεν, εἶνε καὶ ὑπὸ τῶν φιλοσόφων ἀποδεκτή.

Ὁ Ἕρβερτος Σπένσερ ἐν τῷ μικρῷ αὐτοῦ βιβλίῳ, *Περὶ Πνευματικῆς, ἠθικῆς καὶ σωματικῆς ἀγωγῆς*, ἐπαναλαμβάνει οὐχὶ ἅπαξ τὸ κοινότατον καταστὰν λόγιον τοῦ Ἀμερικανοῦ Ἔμερσον: «Ὁ πρῶτος ὅρος τῆς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ εὐδοκιμήσεως εἶνε τὸ νὰ εἶνέ τις καλὸν ζῷον, καὶ ὁ πρῶτος ὅρος τῆς ἐθνικῆς εὐημερίας τὸ ν' ἀποτελῆται τὸ ἔθνος ἐκ καλῶν ζώων». Καὶ ὁ Καρτέσιος ἐξέφρασεν οὕτω τὴν ἐπίδρασιν τοῦ φυσικοῦ ἐπὶ τὸ ἠθικόν: «Τὸ πνεῦμα ἐξαρτᾶται τόσον ἐκ τῆς κράσεως καὶ ἐκ τῆς διαθέσεως τῶν ὀργάνων τοῦ σώματος, ὥστε ἐὰν εἶνε δυνατὸν νὰ εὑρεθῇ μέσον καθιστῶν πάντας τοὺς

[1] Précis d'Histoire de l'art. par S. Bayet.
[2] Τέλος· ἴδε σελ. 97.

ἀνθρώπους σωφρονεστέρους καὶ δεξιωτέρους παρ' ὅ,τι ἦσαν μέχρι τοῦδε, νομίζω ὅτι τοῦτο πρέπει ν' ἀναζητηθῇ εἰς τὴν ἰατρικήν».

Ἡ τῶν πραγμάτων αὕτη ἀντίληψις ἄγει εἰς σπουδαιοτάτας παρατηρήσεις. Μεταξὺ τῆς κανονικῆς λειτουργίας ἐγκεφάλου ὑγιοῦς καὶ τῆς διαστρόφου ἐγκεφάλου πάσχοντος, ὡς τοῦ ἀποπληκτικοῦ, τοῦ ἐπιληπτικοῦ, τοῦ ἠλιθίου, εὑρίσκονται πᾶσαι αἱ διάμεσοι λειτουργίαι.

Αἱ πρῶται βαθμίδες ἐκδηλοῦνται ἁπλῶς διὰ τῆς ἀνίσου προσοχῆς, τῆς δυσκόλου ἀντιλήψεως, τῶν δυστροπιῶν τοῦ χαρακτῆρος τῶν λεγομένων ὀκνηρῶν, ἰδιοτρόπων ἢ σφόδρα ζωηρῶν παιδίων. Ἐὰν οἱ παῖδες οὗτοι εἶχον κανονικὸν ἐγκέφαλον, καὶ ἡ πνευματικὴ καὶ ψυχικὴ αὐτῶν κατάστασις θὰ ἦτο ὁμοίως κανονικὴ καὶ δὲν θὰ παρουσίαζε τὰς ἐλλείψεις ταύτας.

Τὰ παραδείγματα δὲν εἶνε σπάνια. Πάντοτε δὲ παρὰ τῷ ἀλλοκότῳ παιδίῳ θὰ εὕρῃ τις νευρικὰς διαμαρτυρίας, κληρονομηθείσας ἐκ τῶν γονέων, οἵτινες καὶ αὐτοὶ εἶχον τοιαύτας ἢ εἶχον δηλητηριασθῇ διὰ τῶν οἰνοπνευμάτων, τοῦ καπνοῦ ἢ ἄλλων οὐσιῶν. Ἀλλ' ὡς αἱ νευρικαὶ ἀσθένειαι καὶ αἱ ψυχικαὶ ἀπαιτοῦσιν ἰατρικὴν ἐπέμβασιν. Ἐὰν παιδίον τι καθίσταται ἀπρόσεκτον, ὑπνώττει ἐργαζόμενον μετὰ τὸ φαγητόν, τὸ παιδίον τοῦτο τὸ ὀκνηρὸν θεωρούμενον εἶνε συχνότατα ἄρρωστον. Ἰατρὸς προσκληθεὶς πρὸς ἐξέτασιν θὰ εὕρῃ ὅτι ἔχει πεπτικὰς ταραχάς, ὅτι κακῶς τρέφεται, ἢ καὶ ὅτι παρουσιάζει ἄξιον λόγου βαθμὸν ἀναιμίας. Ἂς θεραπευθῇ ἡ πάθησίς του, ἂς δοθῇ εἰς αὐτὸ τροφὴ κατάλληλος, καὶ πᾶσαι ἐκεῖναι αἱ ἀνωμαλίαι μετ' οὐ πολὺ θὰ ἐκλίπωσιν, καὶ τὸ πάσχον παιδίον θὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν καλῶς ἔχουσαν κατάστασιν· τὴν ὀκνηρίαν καὶ τὴν πρὸς ἐργασίαν ἀπροθυμίαν θὰ διαδεχθῇ ἡ δραστηριότης σωματικὴ καὶ πνευματική.

Καὶ αὐταὶ αἱ ἀτμοσφαιρικαὶ μεταβολαὶ ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τὴν ψυχικὴν κατάστασιν· ἡ κατάπτωσις τῆς βαρομετρικῆς πιέσεως, ἡ ἠλεκτρικὴ κατάστασις τῆς ἀτμοσφαίρας ἐπὶ τῇ προσεγγίσει θυέλλης, ἡ πτῶσις τῆς χιόνος ἐπενεργοῦσιν ἰσχυρῶς ἐπὶ ὀργανισμῶν τινων σφόδρα εὐαισθήτων.

Πάντα ταῦτα δεικνύουσιν ὅτι παρὰ τὴν ὑγιεινὴν τοῦ σώματος, ἧς σκοπὸς ἡ ἀνάπτυξις τῶν μυῶν, τοῦ στήθους, τῆς καρδίας, τοῦ ἐγκεφάλου ὡς σωματικοῦ ὀργάνου θεωρουμένου, πρέπει νὰ ὑπάρχῃ καὶ θέσις τις διὰ τὴν ψυχικὴν ἠθικὴν ὑγιεινήν, ἧς ἔργον θὰ εἶνε νὰ προσέχῃ εἰς πάσας τὰς συνθήκας τὰς ἐπιδράσιν ἐχούσας ἐπὶ τὸν παιδικὸν ὀργανισμόν, θ' ἀναζητῇ τὰς αἰτίας τῶν ἠθικῶν ἢ πνευματικῶν ἐλλείψεων τοῦ παιδὸς καὶ θὰ ἐξευρίσκῃ τὰ ἄριστα τῆς θεραπείας αὐτῶν μέσα. Εἰς τὰς περιπλόκους καὶ δυσκόλους περιστάσεις βεβαίως ἡ ἐπέμβασις τοῦ ἰατροῦ θὰ εἶνε πάντοτε ἀναγκαία. Οὐδὲν ἧττον ὠφέλιμον εἶνε νὰ κληθῇ ἐπὶ τὸ ζήτημα ἡ προσοχὴ τῶν διδασκάλων καὶ διδασκαλισσῶν, τῶν πατέρων καὶ μητέρων, πάντων ἐν γένει ἐκείνων, εἰς οὓς ἐπεβλήθη ἡ περὶ τῆς ψυχῆς φροντίς, ὅπως καλῶς γνωρίσωσιν ὅτι πολλὰ παιδία θεωρούμενα ὡς κακὰ καὶ ὀκνηρὰ οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ ἀσθενεῖς καὶ οὐδενὸς ἄλλου χρήζουσιν ἢ θεραπείας καταλλήλου, οὐχὶ δὲ ποινῶν, αἵτινες ἀποσκληρύνουσαι αὐτὰ καθιστῶσι χειρότερα καὶ τὴν διόρθωσίν των δυσκολωτέραν.

Οὕτω λοιπὸν δεσμὸς στενὸς ἑνώνει παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ καὶ ἰδίως παρὰ τῷ παιδίῳ τὸ φυσικὸν στοιχεῖον μετὰ τοῦ πνευματικοῦ. Ἱκανὸν δὲ θεωρῶ, ἐὰν κατώρθωσα διὰ τῶν λεχθέντων νὰ δείξω τὴν ὠφέλειαν τῆς ὅσον δυνατὸν τελειοτέρας ἀναπτύξεως τοῦ ὀργανισμοῦ καθόλου τοῦ παιδός, ἐξ ἧς προκύπτει καὶ ἀνάλογος τελειοποίησις τῶν ἐγκεφαλικῶν λειτουργιῶν καὶ κατ' ἀκολουθίαν τῶν πνευματικῶν καὶ ἠθικῶν ἰδιοτήτων τοῦ ἐγκεφάλου.

Καὶ μέχρι μὲν τοῦδε προσεπαθήσαμεν, τῇ βοηθείᾳ τῆς ὑγιεινῆς, νὰ προαγάγωμεν τὸν παιδικὸν ὀργανισμὸν εἰς τὴν ἐφικτὴν βαθμίδα τῆς σωματικῆς καὶ μετ' αὐτῆς τῆς ἐγκεφαλικῆς τελειότητος, καὶ νὰ ἐξεύρωμεν τὰς ἀρίστας συνθήκας, ὑφ' ἃς δύναται ὁ παῖς ν' ἀποκτήσῃ ζωτικότητα καὶ ἀντοχήν. Ὀφείλομεν νῦν ν' ἀπομακρύνωμεν ἀπ' αὐτοῦ τὰ σπέρματα τῶν ἐπαπειλουσῶν αὐτὸν ἀσθενειῶν, καὶ πρὸ πάντων νὰ προφυλάξωμεν, ὅσον εἶνε δυνατόν, ἀπὸ τῶν ἐπιδημικῶν ἢ μιασματικῶν νόσων, ὧν τὴν μετάδοσιν οὐκ ὀλίγον καλλιεργεῖ ἡ ἀναπόφευκτος τῶν μαθητῶν ἐν τῷ σχολείῳ ἀνάμιξις. Τὸ ἔργον τοῦτο ἀνήκει εἰς τὴν προφυλακτικὴν Ὑγιεινήν.

Τὸ σχολεῖον, ὡς εἴπομεν, ἕνεκα τῆς στενῆς καθημερινῆς σχέσεως καὶ ἐπαφῆς τῶν μαθητῶν πρὸς ἀλλήλους, εἶνε ἐξόχως κατάλληλος τόπος διὰ τὴν μετάδοσιν τῶν μιασματικῶν νόσων καὶ τὴν ἐπέκτασιν τῶν ἐπιδημιῶν. Οἱ παῖδες ἐκ διαφόρων σημείων μιᾶς συνοικίας ἢ ἐκ διαφόρων συνοικιῶν συνερχόμενοι εἰς τὸ αὐτό, μεταδίδουσι τὰς διαφόρους ἐπιδημικὰς ἢ μιασματικὰς νόσους εἰς ἀλλήλους, καὶ οὕτω τὸ σχολεῖον κινδυνεύει νὰ καταστῇ καὶ αὐτὸ παράγων σημαντικώτατος τῆς διαδόσεως τῶν νόσων. Διὰ τοῦτο, ἵνα καὶ αὐτοὶ οἱ μαθηταὶ προφυλάττωνται καὶ ἡ εὐρυτέρα διάδοσις ἐμποδίζεται, ὀφείλουσιν οἱ ἁρμόδιοι νὰ λαμβάνωσιν αὐστηρότατα προφυλακτικὰ μέτρα. Ταῦτα εἰς τὰς σπουδαιοτέρας περιστάσεις ὁρίζονται ὑπὸ τῶν ἰατρικῶν ἐπιθεωρητῶν τῶν σχολῶν· ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ εὐθύνη αὐτῶν θὰ ὑποδεικνύῃ αὐτοῖς τὰ ἑκάστοτε ληπτέα μέτρα[1].

[1] Ἐν Ἑλλάδι δὲν ὑπάρχουσι δυστυχῶς τοιοῦτοι.

Σ. Δ.

Ἀλλ' ὑπάρχουσι προληπτικά τινα μέτρα, ἅτινα κατὰ μέγα μέρος ἀνήκουσιν εἰς τὴν παιδαγωγικὴν ἐνέργειαν καὶ περὶ ὧν ἐπιθυμῶ νὰ εἴπω ὀλίγα τινά.

Εἶνε προφανὲς ὅτι, ὁσάκις μαθητὴς προσβάλλεται ὑπὸ ἐπιδημικῆς ἢ μιασματικῆς νόσου, διφθερίτιδος, εὐλογίας, φυματιώσεως, ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ ἀσθενοῦς εἶνε τὸ πρῶτον καθῆκον. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν πρέπει καὶ δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀρκετόν. Ἐὰν ὁ διδάσκαλος θεωρῇ βέβαιον ὅτι μέρη τινὰ τοῦ σχολείου ἐμολύνθησαν ὑπὸ τοῦ προσβληθέντος, ὀφείλει τάχιστα νὰ προβῇ εἰς πλήρη ἀπολύμανσιν τῆς σχολῆς καὶ ἐν ἀνάγκῃ εἰς τὴν καῦσιν τῶν βιβλίων, τετραδίων, κονδυλίων κλπ., ἅτινα πιθανῶς ἐμολύνθησαν καὶ δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς μεταδοτικοὶ παράγοντες τῆς νόσου.

Ἐὰν δὲ παρὰ τὰς γενομένας προφυλάξεις ἡ ἐπιδημία προσβάλῃ καὶ ἄλλους, ἐπιβάλλεται ἡ ἐπὶ μακρότερον ἢ βραχύτερον χρόνον ἀναλόγως τῆς νόσου, πάντοτε δὲ μακρότερον τῆς ὡρισμένης καὶ γνωστῆς ἐπωάσεως τῆς νόσου, ἀργία τοῦ σχολείου, ἵνα ἡ νόσος κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο λάβῃ τὸν καιρὸν νὰ ἐκδηλωθῇ εἰς πάντα τὰ τυχὸν μολυνθέντα παιδία πρὸ τῆς ἐπαναλήψεως τῶν μαθημάτων. Οὕτως ἀποφεύγεται ἡ ἐπανάληψις τῆς ἐπιδημίας, ἡ δὶς καὶ τρὶς πολλάκις μετὰ τὴν ἑκάστοτε παῦσιν καὶ ἐπανάληψιν τῶν μαθημάτων ἀναφαινομένη, ὡς παρετηρήθη ἐν τῇ ἐπιδημίᾳ τῆς διφθερίτιδος. Ἀλλ' εὐθὺς ὡς ἡ ἀργία τοῦ σχολείου παραταθῇ ἐπὶ μακρότερον, ἡ ἐπιδημία ὁριστικῶς ἐξαλείφεται. Προσέτι δὲ εἶνε εὐνόητον ὅτι κατὰ τὴν ἐπανάληψιν τῶν μαθημάτων πρέπει νὰ γίνῃ ἀκριβὴς ἰατρικὴ ἐξέτασις τῶν μαθητῶν, ἵνα πᾶν παιδίον παρέχον ὑποψίαν ἀπομακρυνθῇ ἐφ' ὅσον ἀρκεῖ χρόνον.

Ἄλλως δὲ σήμερον σπανίως παρίσταται ἀνάγκη τῆς παντελοῦς σχολικῆς ἀργίας. Εἰς τὰς πλείστας περιστάσεις ἡ ἄμεσος ἀπομάκρυνσις τῶν ἀσθενῶν καὶ ἐν ἀνάγκῃ τῶν παίδων, οἵτινες παρακαθήμενοι ἐν τῷ σχολείῳ ἢ γειτονεύοντες πιθανῶς ἐμολύνθησαν, ἡ αὐστηρὰ ἀπολύμανσις τῶν θρανίων, τραπεζῶν ἢ ἄλλων ἀντικειμένων, πρὸς ἃ ἦλθον εἰς ἐπαφήν, ἀρκοῦσι πρὸς ἐπίσχεσιν τῆς ἐπιδημίας.

Ἀλλὰ πλὴν τῶν μερικωτέρων τούτων μέτρων ὑπάρχουσι καὶ γενικώτερα χρήσιμα πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ τῶν μεταδοτικῶν νόσων, ἐξ ὧν θ' ἀναφέρω ἐνταῦθα μόνον τὰ κυριώτερα.

Καὶ πρῶτον εἶνε ἀναγκαῖον νὰ ὑπάρχῃ ἐν τῇ σχολῇ ὕδωρ καθαρόν, ἀπηλλαγμένον παντὸς μολύσματος, ἵνα ἀποδιώκεται ὁ κίνδυνος τῶν διὰ τοῦ ὕδατος μεταδιδομένων νόσων, ὡς τοῦ τυφοειδοῦς πυρετοῦ, τῆς δυσεντερίας κλπ. Ἔπειτα πρέπει ν' ἀποφεύγεται, ὅσον τὸ δυνατόν, ἡ ἐν ταῖς αἰθούσαις καὶ ταῖς διαδρόμοις τῆς σχολῆς ἐπισώρευσις κόνεως, ἥτις κομιζομένη ἔξωθεν διὰ τῶν ὑποδημάτων τῶν παίδων δύναται νὰ περιέχῃ παντὸς εἴδους νοσογόνα σπέρματα. Πρὸς τοῦτο δὲ εἶνε εὔκολον νὰ τοποθετηθῶσι παρὰ τὰς θύρας ξύστρα τῶν ποδῶν καὶ ψιαθόπλεκτοι τάπητες, δι' ὧν μέγα μέρος τῆς κόνεως ἀφαιρεῖται. Ἀλλ' ἐπειδὴ παρὰ πάσας τὰς προφυλάξεις δὲν εἶνε δυνατὸν ἐντελῶς ν' ἀπαλλαγῇ αὐτῆς ἡ σχολή, πρέπει ν' ἀποφεύγεται ἡ διὰ τοῦ ξηροῦ σαρώματος διάχυσις αὐτῆς εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν· ἃς γίνεται χρῆσις τῆς πλύσεως τοῦ σαρώματος, μετὰ διύγρανσιν τοῦ ἐδάφους δι' ὕδατος ἢ ἀντισηπτικῆς τινος διαλύσεως ἢ τῆς διὰ βεβρεγμένης ὀθόνης ἀπομάξεως. Μόνον διὰ τῶν μέσων τούτων δύναται ν' ἀφαιρεθῇ ἡ κόνις ἄνευ διαχύσεως.

Συναφὲς πρὸς τὸ προφυλακτικὸν τοῦτο μέσον εἶνε τὸ τῶν πτυστηρίων. Εἰς οὐδεμίαν σχολήν, ἐν Λυῶνι τοὐλάχιστον, εὑρίσκει τις πτυστήριον! Εἶνε λυπηρὰ ἡ ὁμολογία, ἀλλ' ἀκριβῶς ἡ ἀναγνώρισις τοῦ κακοῦ εἶνε ὁ πρῶτος ὅρος τῆς θεραπείας. Εἶνε πιθανὸν ὅτι μετὰ χρόνον τινὰ οἱ ἀπόγονοί μας μανθάνοντες τὴν παντελῆ ἀπουσίαν πτυστηρίων ἀπὸ τῶν δημοσίων ἡμῶν οἰκοδομημάτων, τῶν θεάτρων, τῶν σχολείων κλπ. θ' ἀπορῶσι διὰ τὴν παράλειψιν ἡμῶν ταύτην, ὡς ἀποροῦμεν ἡμεῖς δι' ἐλλείψεις τῶν προγενεστέρων. Ἀλλ' ἂς ἐλπίσωμεν ὅτι σήμερον, ὅτε τὰ ζητήματα ταῦτα τῆς Ὑγιεινῆς παρὰ πάντων συζητοῦνται, δὲν θὰ βραδύνῃ ἐπὶ πολὺ ἡ γενικὴ εἰσαγωγὴ τοῦ ὑγιεινοῦ τούτου μέτρου. Ὁμιλῶν δὲ περὶ πτυστηρίων δὲν ἐννοῶ τὰ μικρὰ ἐκεῖνα κιβωτίδια τὰ πεπληρωμένα πριονισμάτων ξύλου καὶ χαμαὶ κείμενα καὶ ἅτινα εὐφυῶς ὡρίσθησαν ὡς «κιβωτίδια, εἰς τὰ ὁποῖα περιπατεῖ τις καὶ πέριξ τῶν ὁποίων πτύει». Ἐκτὸς τοῦ ἀτόπου τούτου, ὅτι δυσκόλως πτύει τις ἐντός, τὸ ἐλάχιστον ῥεῦμα ἀέρος, ὁ ἐλάχιστος ἄνεμος ἐγείρει τὰ πριονίσματα τοῦ ξύλου καὶ διασπείρει αὐτά, καὶ οὕτω τὸ πτυστήριον καθίσταται καὶ αὐτὸ παράγων μεταδοτικότητος ἐναντίον αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ του. Πρέπει νὰ κατασκευασθῶσι πτυστήρια καταλληλότερα, κείμενα ὑψηλότερον ἵνα μὴ ἀποβαίνῃ ἀληθὲς γύμνασμα τὸ νὰ κατορθώνῃ τις νὰ πτύῃ ἐντός, ἐκ μετάλλου ἢ ὑάλου, φέροντα χωνοειδὲς στόμιον καὶ δυνάμενα εὐκόλως ν' ἀπολυμανθῶσιν. Καλὸν δὲ εἶνε νὰ φέρωσιν ἐντὸς διάλυσιν ἀντισηπτικήν, ἥτις διπλῆν θὰ ἔχῃ τὴν ἐνέργειαν, καὶ θὰ καθιστᾷ ἀκίνδυνα τἀποπτύσματα καὶ θ' ἀποδιώκῃ ἢ θὰ φονεύῃ τὰς μυίας ἢ ἄλλα ἔντομα, τὰ ὁποῖα ἄλλως ἐφαπτόμενα τῶν ἀποπτυσμάτων καὶ μολυνόμενα ἠδύναντο νὰ μεταφέρωσι μακρὰν νοσογόνα σπέρματα.

Τέλος πᾶσα σχολὴ ὤφειλε νὰ ἔχῃ ἱματιοφυλάκιον θερμαινόμενον ἐν καιρῷ χειμῶνος, ἵνα τὰ

ὑπὸ τῆς βροχῆς ἢ τῆς χιόνος βρεγμένα φορέματα τῶν μαθητῶν ξηραίνωνται κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν μαθημάτων, καὶ ἵνα ἐν αὐτῷ πᾶς μαθητὴς ἔχῃ ἰδίαν θέσιν διὰ τὸν πῖλόν του καὶ τὸ ἐπανωφόριόν του.

Ἐξεθέσαμεν διὰ βραχέων τινὰ τῶν σπουδαιοτέρων κεφαλαίων τῆς προφυλακτικῆς Ὑγιεινῆς. Ἀλλ' ἡ εὐεργετικὴ τῆς σχολῆς ἐπίδρασις δὲν δύναται ἆρά γε νὰ ἐπεκταθῇ καὶ πέρα τῆς σχολικῆς φοιτήσεως; Βεβαίως δύναται, κατὰ τοῦτον τὸν λόγον, ὅτι ὁ μαθητὴς τὰς ἕξεις, ἃς ἀπέκτησε κατὰ τὴν σχολικὴν φοίτησιν, θὰ διατηρήσῃ πιθανώτατα καὶ βραδύτερον, καὶ οὕτως ἡ ἐπίδρασις αὐτῶν θὰ ἐπεκταθῇ ἐφ' ὅλον τὸν μέλλοντα βίον καὶ αὐτοῦ καὶ τῆς οἰκογενείας του.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ

ΓΑΜΗΛΙΑ ΗΘΗ ΚΑΙ ΕΘΙΜΑ ΕΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑι [1]

Β'. Η ΠΡΟΞΕΝΕΙΑ

Εἰς τὰ μέρη τῆς Μακεδονίας (καὶ ἰδίως εἰς τὰ δυτικά), ἔνθα ἐπικρατεῖ τὸ ἀρχαῖον Ἰωνικὸν ἔθιμον τοῦ περιορισμοῦ τῶν γυναικῶν ἐν τῷ οἴκῳ, εἶναι λίαν δύσκολον εἰς τὸν ἄνδρα νὰ ἐκλέξῃ τὴν κατάλληλον νύμφην· ἕνεκα τούτου καταφεύγουσιν εἰς τὰς προξενητρίας, αἵτινες διὰ μικρᾶς ἀμοιβῆς κατορθώνουσι ν' ἀνακαλύψωσι τὸ ζητούμενον πρόσωπον. Τῶν προξενητριῶν τούτων (αἵτινες τὸ πάλαι ἐλέγοντο ***προμνήστριαι*** ἢ καὶ ***προμνηστρίδες***, σήμερον δὲ εἴς τινα μέρη καὶ ***συμπεθεροκόπισσαι***) μεγάλη εἶναι ἡ δεινότης καὶ περίεργα τὰ τεχνάσματα, τὰ ὁποῖα μεταχειρίζονται ὅπως δοκιμάσωσι κόρην τινὰ καὶ κρίνωσιν ἐν γένει τὰ περὶ αὐτῆς. Εὑρίσκουσαι ἀφορμήν τινα εἰσέρχονται εἰς πᾶσαν οἰκίαν, ἔνθα ὑπάρχει κόρη· κατορθοῦσι λίαν ἐπιτηδείως νὰ παρατείνωσιν ὅσον τὸ δυνατὸν τὴν ἐπίσκεψιν, ἵνα παρατηρήσωσι τὸ πᾶν. Κατὰ πρῶτον ρίπτουσιν ἓν βλέμμα ἐπὶ τῆς γενικῆς καταστάσεως τοῦ οἴκου· ἔπειτα παρατηροῦσιν ἂν ἡ κόρη εἶναι καθαρά, ἂν ἀγαπᾷ τὴν τάξιν καὶ ἀκρίβειαν εἰς ὅλα, ἂν ἔχει τρόπους καλούς, καὶ τόσα ἄλλα πράγματα, τὰ ὁποῖα μόνον ὁ ὀφθαλμὸς τῆς προξενητρίας δύναται νὰ ἴδῃ. Μὴ νομίσῃ δέ τις ὅτι ἡ πρεξενήτρια ἀρκεῖται μόνον εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς κόρης ἐν τῷ οἴκῳ αὐτῆς. Ὄχι, ἡ δοκιμασία αὕτη δὲν λήγει τόσον εὐκόλως· διότι ἡ προξενήτρια σκέπτεται ὅτι ἡ κόρη πιθανὸν νὰ ἔχῃ σωματικόν τι ἐλάττωμα, τὸ ὁποῖον ἐκ πρώτης ὄψεως δὲν δύναται νὰ παρατηρήσῃ. Ἕνεκα τούτου παρακολουθεῖ τὴν δοκιμαζομένην κόρην καὶ ἐκτὸς τοῦ οἴκου της, χωρὶς ὅμως νὰ ἐννοηθῇ. Πολλάκις ἡ προξενήτρια προκαλεῖ διαφόρους παιδιὰς καὶ διασκεδάσεις μεταξὺ τῶν κορασίων μόνον καὶ μόνον χάριν τῆς δοκιμαζομένης κόρης. Ὅταν δὲ ἐκ τῆς ὅλης δοκιμασίας μείνῃ εὐχαριστημένη ἡ προξενήτρια, τότε μόνον προσέρχεται καὶ παρουσιάζεται ὑπὸ τὴν ἀληθῆ της ἰδιότητα εἰς τοὺς γονεῖς τῆς κόρης καὶ κάμνει ἐπισήμως τὴν προξενειάν. Συνήθως ἡ προξενειὰ στέλλεται ἐκ μέρους τοῦ γαμβροῦ, σπανίως δὲ καὶ ἐκτάκτως ἐκ μέρους τῶν γονέων τῆς κόρης· τοῦτο δὲ εἶναι ἔνδειξις μεγάλης τιμῆς πρὸς τὸν γαμβρόν. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἡ μήτηρ νανουρίζουσα τὸ ἄρρεν αὐτῆς τέκνον καὶ θέλουσα νὰ καυχηθῇ δι' αὐτὸ λέγει ὅτι ὁ βασιλεὺς τοῦ προξενεῖ τὴν κόρην του:

Ἔχουμε ἐμεῖς παιδί, ἔχ' κι' ὁ βασιλιᾶς κορίτσ'
παραγγέλλ' ξπαραγγέλλ' νὰ τ' ἀρραβωνιάσουμε,
νὰ συμπεθεριάσουμε·
μὰ ἐμεῖς δὲν θέλομε, τ' εἶν' ἡ πόρτα του μικρή,
καὶ καβάλλα δὲν χωρεῖ νὰ περάσ' ὁ γιόκας μου,
καὶ πεζὸς ἀντρέπεται νὰ περάσ' ὁ γιόκας μου κλ.

Ἐπίσης ὅταν τις εἶναι ἔξοχος, τότε πρὸς τιμήν του ἡ προξενειὰ γίνεται ἐκ μέρους τῆς κόρης.

Γραμματικέ μ' ἀρήτορα καὶ ψάλτη κι' ἀναγνώστη,
σ' ἐπαίνεσαν ἱμκροί, τρανοί, μικροὶ καὶ οἱ μεγάλοι,
σ' ἐπαίνεσε κι' ὁ βασιλιᾶς γαμπρὸ θέλ' νὰ σὲ κάμῃ κλ.

Ἀλλ' αἱ τοιαῦται προξενειαὶ εἴπομεν ὅτι εἶναι, ἢ μᾶλλον ἦσαν, λίαν σπάνιαι, μάλιστα δὲ εἰς τὰ μέρη, ἔνθα οἱ ξενιτευόμενοι δὲν ἐπανέρχονται εὐκόλως, παρατηρεῖται μεγάλη πληθώρα κορασίων, καὶ οἱ γονεῖς δὲν φαίνονται τόσον πιστοὶ εἰς τὸ ἔθιμον τοῦτο.

Ὅταν δὲ γείνῃ πρότασις μνηστεύσεως, ***σταλῇ προξενειά***, τότε οἱ γονεῖς τῆς κόρης μετὰ τῶν λοιπῶν συγγενῶν συσκέπτονται, καὶ ἂν μὲν ὁ γαμβρὸς φανῇ εἰς αὐτοὺς κατάλληλος, δέχονται τὴν προξενειὰν καὶ ἀνταλλάσσουσι προσωρινῶς δακτυλίδιον, ἐπιφυλασσόμενοι ὅπως μετά τινας ἡμέρας τελέσωσιν ἐπισήμως τοὺς ἀρραβῶνας. Ἂν δὲ ἡ προξενειὰ δὲν φανῇ εἰς αὐτοὺς καλή, τότε εὐσχήμως ἀπορρίπτουσιν αὐτὴν λέγοντες· «ὁ νέος εἶναι καλὸ καὶ ἄξιο παλλληκάρι, μὰ ἡ κόρη μας δὲν εἶναι ἀκόμα γιὰ παντρειά· ἀκόμα δὲν εἶναι ἕτοιμη. . .» Ἡ δὲ προξενήτρια παρηγορουμένη διὰ τὴν ἀποτυχίαν της λέγει· «ἂς εἶναι· δὲν πειράζει· ἂς εἶναι γερή. Εἴχαμε μεγάλη εὐχαρίστηση, μὰ δὲν ἦταν τῆς τύχης». Ὁ δὲ ἀπορριπτόμενος γαμβρὸς λυπεῖται μὲν βεβαίως, ἀλλὰ παρηγορεῖται καὶ βαθμηδὸν ἀνακουφίζεται ψάλλων·

Ἐμένα τῶχ' ἡ τύχη μου,
ὅπου κι' ἂν ἀγαπήσω,
ὅπου κι' ἂν στείλω προξενειά,
μὲ τὴν γυρίζουν πίσω».

[1] Ἴδε σελ. 108.

Ὁ δὲ ἐπίσημος ἀρραβὼν γίνεται ὡς ἑξῆς: Οἱ γονεῖς τοῦ γαμβροῦ προσκαλοῦσι τοὺς συγγενεῖς καὶ τινας προκρίτους τοῦ χωρίου καὶ ἐν σοβαρότητι πολλῇ μεταβαίνουσιν εἰς τὴν οἰκίαν τῆς νύμφης, φέροντες ἐντὸς κανίστρου τὸν ἀρραβῶνα καὶ τὰ διάφορα δῶρα. Ἐκεῖ τοὺς ὑποδέχονται λίαν φιλοφρόνως, προσφέροντες εἰς αὐτοὺς διάφορα γλυκίσματα καὶ ποτά. Τότε ὁ πατὴρ τοῦ γαμβροῦ ἢ ὁ πρεσβύτερος τῶν συγγενῶν λαμβάνει τὸ κάνιστρον καὶ παραδίδει αὐτὸ εἰς τοὺς γονεῖς τῆς νύμφης εὐχόμενος «καλορρίζικα καὶ καλὰ στέφανα.» Εἴς τινα μέρη ὁ πενθερὸς ἀσπαζόμενος τὴν νύμφην θέτει ἐπὶ παρουσίᾳ ὅλων τὸν δακτύλιον εἰς τὸν μικρὸν δάκτυλον τῆς δεξιᾶς αὐτῆς, ἡ δὲ νύμφη κατόπιν φιλεῖ τὴν χεῖρα αὐτοῦ καὶ λαμβάνει ὡς δῶρον χρυσοῦν τι νόμισμα. Συνήθως ὅμως ὁ ἀρραβὼν παραδίδεται εἰς τοὺς γονεῖς τῆς κόρης, ἥτις μετὰ ταῦτα παρουσιάζεται ἐν συνοδείᾳ πολλῶν γυναικῶν συγγενῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων εἶναι συνήθως καὶ ἓν κοράσιον φέρον τὸ κάνιστρον, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπάρχουν τὰ δῶρα τῆς νύμφης. Αὕτη δὲ ἀκολούθως ὁδηγουμένη ὑπὸ τῆς μητρός, ἢ καὶ ὑπό τινος συγγενοῦς, ἀσπάζεται τὴν χεῖρα ὅλων δίδουσα συγχρόνως εἰς ἕκαστον δῶρόν τι, οἷον περικνημῖδας, μανδήλια, ὑποκάμισα κλ. Τέλος ἡ νύμφη ἀσπασθεῖσα ἐκ δευτέρου τὴν χεῖρα ὅλων τῶν παρευρισκομένων καὶ λαβοῦσα παρ' ἑνὸς ἑκάστου ὡς δῶρον χρυσοῦν τι νόμισμα ἀπέρχεται μεθ' ὅλης τῆς συνοδείας αὐτῆς. Μετ' ὀλίγον ἐγείρονται ὅλοι οἱ φίλοι καὶ εὐχόμενοι τὸ «καλορρίζικα» ἀπέρχονται, φέροντες ὀπίσω τὸ κάνιστρον πλῆρες δώρων, τὰ ὁποῖα ἡ νύμφη στέλλει διὰ τὸν γαμβρὸν καὶ τοὺς οἰκείους αὐτοῦ. Ὁ ἀρραβὼν λέγεται καὶ ***σημάδι***· ἡ δὲ φράσις «ἄλλαξαν σημάδια» ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ ἠρραβωνίσθησαν. Τὸ δὲ ἀρραβώνιασμα λέγεται καὶ ***σνίβασμα*** (ὅθεν «σνιβάστηκαν» = ἠρραβωνίσθησαν). Ὡς ἐκ τούτου ὁ μνηστὴρ λέγεται (ἰδίως εἰς τὰ ΝΑ τῆς Μακ.) ***σνιβασκός***, ἡ δὲ μνηστὴ ***σνιβασκή***.

Ἀπὸ δὲ τῆς ἡμέρας τοῦ ἀρραβῶνος μέχρι τῶν γάμων εἰς τὰ Δ. μέρη τῆς Μακεδονίας ἡ κόρη δὲν ἐξέρχεται ποτὲ ἐκ τῆς οἰκίας, κρυπτομένη ἀκόμη καὶ ὅταν οἱ συγγενεῖς τοῦ γαμβροῦ ἔρχωνται πρὸς ἐπίσκεψιν. Ὁ περιορισμὸς οὗτος ἦτο φαίνεται καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. «Παρθενικὴν δὲ φύλασσε πολυκλείστοις θαλάμοισι, μηδέ μιν ἄχρι γάμων πρὸ δόμων ὀρθῆναι ἐάσῃς.» Μόνον εἰς τὰ ΝΑ μέρη τῆς Μακεδονίας οἱ μνηστευθέντες δὲν κρύπτονται, ἀλλὰ λίαν ἐλευθέρως δύνανται νὰ συνδιαλέγωνται, παρούσης ὅμως καὶ τῆς μητρός. Πολλάκις ὅμως ὁ ἀρραβὼν γίνεται ἐν ἀγνοίᾳ τῆς δυστυχοῦς κόρης, ἥτις οὐχὶ σπανίως ἀναγκάζεται, σφριγῶσα αὐτὴ καὶ ἀκμαία, νὰ φορτωθῇ γέροντά τινα ἢ καὶ ἀσθενικόν τι ὄν, ἀναξίως φέρον τὸ ὄνομα «ἀνήρ».

Τοῦτο ὅμως φαίνεται συνέβαινε καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους. Ἀλλὰ δὲν ἀναφέρω τοῦτο, ἵνα δικαιολογήσω τὰ δυσανάλογα συνοικέσια. Τὰ δυστυχῆ λοιπὸν ταῦτα κοράσια ὑποφέρουσιν ἀγογγύστως καὶ κρύπτουσι τὴν ἀγανάκτησιν εἰς τὰ βάθη τῆς ραγισμένης των καρδιᾶς. Ἐνίοτε ὅμως δὲν ἀντέχουσι καὶ ἐκφράζουσι τὸν πόνον των, καταρώμενα τοὺς ***προξενήτας*** καὶ ὅλους ἐν γένει τοὺς συντελέσαντας σκληρῶς εἰς τὸ ἀνάρμοστον συνοικέσιον:

«Π' ἀνάθεμα τοὺς γέροντες καὶ τοὺς προξενητάδες,
ποὺ δὲν ταιριάζουν τὰ παιδιὰ μὲ τὰ καλὰ κορίτσια·
μὸν ταίριασαν τὸν κόρακα μὲ τὴν περιστεροῦλα.»

Ἄλλη δὲ παραπονεῖται ὡς ἑξῆς:

«Σὰν μ' εἶχες μάννα μ' τί μ' ἐπάντρεψες
μετ' αὐτὸν τὸν Ἀναστάση;
ἡ καρδοῦλά μου θὰ σκάσῃ·
τὸν μαγειρεύω δὲν δειπνᾷ, τὸν στρώνω δὲν κοιμᾶται,
κἂν ἐμένα δὲν θυμᾶται.
«Σήκου, μαράζι μ', πλάγιασε,
σήκω μαράζι μ', πέσε.»
Καὶ τὸ μαράζι γόγγυζε. κ' ἡ κόρ' ἀναστεναζει·
Κ' ἡ πεθερά της τή ρωτᾷ, κ' ἡ πεθερὰ τῆς λέει·
«Τ' ἔχεις, νυφοῦλά μ' κι' ὅλο κλαῖς καὶ βαριαναστενάζεις;
Δὲν ἔχεις ροῦχα νὰ φορᾶς, φλουριὰ νὰ καμαρώσῃς;
— Φωτιὰ νὰ κάψ' τὰ ροῦχά μου κ' ἡ φλόγα τὰ φλουριά μου,
ἂς ἔπαιρνα τὸ ταῖρί μου, ταῖρι γιὰ νὰ ταιριάσω,
κι' ἂς ἔτρωγα ξερὸ ψωμί, κι' ἂς ἦταν μουχλιασμένο,
π' ἀνάθεμα τοὺς γέροντες καὶ τοὺς προξενητάδες.»

Ἄλλη δὲ ἐκμυστηρευομένη τὸν πόνον της ἰδοὺ τί λέγει πρὸς τὴν φίλην της:

Νύφη πλένει στὸ πηγάδι,
κι' ἄλλη νύφη τή ρωτάει·
— Τ' εἶσαι νύφη μ' πικραμμένη
καὶ δὲ μοῦ μιλεῖς καϋμένη;
— Ἔχω ἄντρα πουπονιάρη,
ἡ πανοῦκλα νὰ τὸν πάρῃ,
ἀρρωστᾷ καὶ δὲν πεθαίνει
κι' οὔτ' ὁ διάβολος τὸν παίρνει.
Κάθεται στὸν πυρομάχο[1]
σὰν ἀλευρωμένος γάτος,
κι' ὅλη μέρα μὲ πικραίνει,
γῆς καὶ χώματα νὰ γένῃ.

Πολλάκις ὅμως καὶ νέοι ἀρραβωνίζονται μὲ κοράσια, τὰ ὁποῖα δὲν γνωρίζουσι προσωπικῶς, ἀρκεῖ μόνον ἡ νέα νὰ εἶναι ἀπὸ καλὴν οἰκογένειαν (ἀπὸ καλὸ τζάκι).

Εἰς τὰ δυτικὰ μέρη τῆς Μακεδονίας οἱ ἄνδρες καὶ πολιοὶ ἀκόμη (δηλ. γεροντοπαλλήκαρα) δύνανται νὰ νυμφευθῶσι νεαρωτάτην κόρην, ἐν ᾧ αὕτη ὑπερβᾶσα τὸ 20ὸν ἔτος δυσκόλως ὑπανδρεύεται, ἀποκαλουμένη ***παλιοκόριτσο***!!! Τοῦτο φαίνεται συνέβαινε καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους. Εἰς τὰ νοτιανατολικὰ ὅμως μέρη τῆς Μακεδονίας οὐδέποτε νέα τις στέργει νὰ ὑπανδρευθῇ

[1] Παρὰ τὴν ἑστίαν.

γεροντοπαλλήκαρον, ἔστω καὶ λίαν πλούσιον· μάλιστα συνηθίζουν νὰ λέγουν· «τὸν τάτα μου θὰ πάρω;» (τάτας = πατήρ).

Περίεργοι δὲ εἶναι οἱ ἀρραβῶνες, οἱ γινόμενοι, λίαν σπανίως, κατὰ τὴν βρεφικὴν ἡλικίαν ἢ καὶ πρὸ τῆς γεννήσεως ἀκόμη τῶν μελλόντων συζύζων. Τὸ σπάνιον τοῦτο ἔθιμον εἶναι Ἀλβανικὸν καὶ γίνεται ὡς ἑξῆς: Δύο φίλαι νεάνιδες, μέλλουσαι νὰ ὑπανδρευθῶσι, πρὸς διατήρησιν τῆς μεταξύ των φιλίας, ἀρραβωνίζουσι τὰ μέλλοντα νὰ γεννηθῶσι τέκνα των ἀνταλλάσσουσαι χρυσοῦν τι νόμισμα, τὸ ὁποῖον φέρουσι, μετὰ τὴν γέννησίν των, τὰ ἀρραβωνιασθέντα βρέφη ἐπὶ τοῦ καλύμματος τῆς κεφαλῆς των, ὡς κόσμημα. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ τοιοῦτος ἀρραβὼν ἰσχύει μόνον ὅταν τὰ γεννώμενα δὲν εἶναι τοῦ αὐτοῦ φύλου. Τοῦτο ἄλλως προβλέπεται κατὰ τὴν σύναψιν τοῦ ἀρραβῶνος, διότι ἡ προτείνουσα τὸν ἀρραβῶνα προσθέτει «ἂν κάμῃς σὺ κορίτσι κ' ἐγὼ παιδί». Τὸ δὲ *παιδὶ* εἰς πολλὰ μέρη τῆς Μακεδονίας δὲν εἶναι *κορίτσι*, οὔτε τὸ *κορίτσι* εἶναι *παιδί*. Ἐκεῖ συχνὰ ἀκούεται λεγόμενον: «αὐτὸς ἔχει δύο παιδιὰ καὶ τρία κορίτσια» (δηλ. πέντε τέκνα), ἢ «αὐτὸς δὲν ἔχει κανένα παιδί, ἔχει μόνον δύο κορίτσια» κλ. Τὸ δὲ ἔθιμον τοῦ βρεφικοῦ ἀρραβῶνος ἔμαθον ὡς ἑξῆς. Ἐν χωρίῳ τινὶ τῆς Μακεδονίας, ὅπου ἤμην διδάσκαλος, γραῖά τις, Μαλάχρω ὀνομαζομένη, μοὶ διηγεῖτο ὅτι ἡ κόρη της ἦτο ἐπὶ 15 ἔτη ἀρραβωνιασμένη· ὅτε δὲ ἐξέφρασα τὴν ἐπὶ τούτῳ ἀπορίαν μου, μοὶ εἶπε τὰ ἑξῆς:

«Νά, κὺρ Ἀναγνώστη, πῶς γίνεται· ἐγὼ ὄντας ἀρραβώνιασα τὴ Σταλαχτή μου, ἦταν ἕξη μηνῶν· τὸ θυμοῦμαι σὰ σήμερα· ἦταν Πάσχα καὶ βγῆκα στ' ἀλώνια κ' ἐκάθισα στὸν παραλωνίτη κι' ἀγνάντευα τὸ χορό· στὸ πλάγι μ' ἡ Χιουνιὰ μὲ τὸ παιδί της· ἦταν ἑνοῦ χρονοῦ· γυρίζ' ἡ Χιονιὰ καὶ μοῦ λέει· «Μὸρ Μαλάχρου, ξέρεις πῶς ἔχεις ὄμορφη κοπελλοῦδα, τρού, νὰ μὴ βασκαθῇ» — ἔλα δά, λέω· — ὄχ' ἀλήθεια.— Τὰ σνιβάζουμε; λέει· — τὰ σνιβάζουμε, λέω· κ' ἕνα κ' ἕνα ἀλλάξαμε σημάδια· καὶ σὰν πάτησεν ἡ Σταλαχτή μου στὰ 15 παντρεύτηκε κ' ἐπῆρε τὸν Διανῆ, καὶ ζοῦν καὶ βασιλεύουν ὡς τὰ σήμερα. Παλιὸ συνήθειο, κὺρ Ἀναγνώστη.» Ἀναγνώστης δὲ εἰς πολλὰ μέρη τῆς Μακεδονίας ὀνομάζεται ὁ διδάσκαλος. Μάλιστα ἐνθυμοῦμαι, ὅταν πρωτοήκουσα νὰ μὲ ὀνομάζουν «κὺρ Ἀναγνώστη», μεθ' ὅλον τὸ σοβαρὸν τῆς περιστάσεως, δὲν ἠδυνήθην νὰ κρατήσω τὸν γέλωτά μου.

Κατά τινα ἑορτήν, ἐν ᾧ διηρχόμην πρὸ ὁμίλου γυναικῶν, καθημένων εἰς τὸ πεζοῦλι ἔξωθεν τῆς θύρας οἰκίας τινός, παρεκλήθην ἐπιμόνως νὰ καθίσω καὶ νὰ διηγηθῶ *ἕνα ἁγιωτικὸ πρᾶμα*, δηλ. τὸν βίον τοῦ κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἑορταζομένου Ἁγίου. Δὲν ἠδυνάμην νὰ ἀποφύγω τὴν πρόσκλησίν των, διότι ἄλλως θὰ ἐχαρακτηριζόμην ὡς ἀμαθὴς καὶ οὐχὶ *καλὸς δάσκαλος*, καὶ ἠναγκάσθην νὰ καθίσω. Εὐτυχῶς ἐγνώριζον τὸν βίον τοῦ Ἁγίου καὶ ἐν ὅλῃ τῇ σοβαρότητί μου καὶ τῇ θρησκευτικῇ προσοχῇ τῶν ἀκροατῶν μου διηγούμην τὰ κατὰ τὸν Ἅγιον τῆς ἡμέρας· ἔξαφνα μία ἐκ τῶν παρακαθημένων διακόψασά με ἀναφωνεῖ· «Ἄχ κὺρ Ἀναγνώστη μ', καλότυχος μὲ τὰ γραμματάκια σ', τὸν ἄμμο τῆς θάλασσας ξέρεις, κὺρ Ἀναγνώστη μ'.» Φαντάζεσθε τὴν δύσκολον θέσιν, εἰς τὴν ὁποίαν εὑρέθην. Καὶ ἐγὼ δὲν γνωρίζω πῶς κατώρθωσα νὰ διαφύγῃ ὁ γέλως μου ἀπαρατήρητος καὶ ἀσχολίαστος.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν ἀρραβώνων· τώρα δὲ θὰ ἐξετάσωμεν πῶς γίνεται ὁ γάμος ἢ ἡ *χαρά*.

[Ἕπεται συνέχεια]

Ἐν Ὀδησσῷ, Φεβρουάριος 1901. Ι. Πρωιος

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΕΞ ΕΛΛΑΔΟΣ[1]

Ποικιλοτρόπως ἀκούεται ἐν Γερμανίᾳ ἡ γνώμη ὅτι ὁ ἑλληνικὸς λαὸς εὑρίσκεται εἰς τὴν δύσιν του, καὶ ἀκρίτως, ὡς παροιμία, λέγεται ὅτι εἰς Ἕλλην εἰς τὴν πονηρίαν ἀντιστοιχεῖ πρὸς τέσσαρας Ἑβραίους. Εἶμαι πληρέστατα πεπεισμένος, ὅτι ἕκαστος θὰ ἐννοήσῃ ὁπόσον ὡς πρὸς τὰς σκέψεις του ταύτας ἀπατᾶται, μόλις ἰδίοις ὀφθαλμοῖς γνωρίσῃ τὸν λαὸν τῶν Ἑλλήνων. Ἐσχετίσθην μὲ ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ, ἐργάτας, κτίστας, χειροτέχνας, ἱερεῖς, ἐμπόρους, καὶ δύναμαι μετὰ μεγάλης ἐκτιμήσεως νὰ ὁμιλήσω περὶ τῆς ἀγαθότητος καὶ τῆς εὐφυΐας, τῆς οἰκονομίας καὶ νηφαλιότητος, τῆς ἐργατικότητος καὶ φιλομαθείας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Πόσον λιτὸς εἶναι ὁ λαὸς περὶ τὴν τροφήν! Ἄρτος, αἴγειος τυρός, τομάται καὶ κρόμμυα καὶ καρποὶ ἀποτελοῦσι τὰς συνήθεις του ἑστιάσεις. Πόσον εἶναι μέτριος περὶ τὸ πίνειν, πόσον ἁπλοῦς περὶ τὴν ἀμφίεσιν! Περὶ τῆς τιμιότητος τοῦ λαοῦ δύναμαι ἐξ ἰδίας πείρας νὰ ὁμιλήσω. Ὡς συνήθως ἐχρειάζοντο τὰ ὑποδήματά μου, ἅπαξ ἔτι, στίλβωμα. Οἱ λούστροι εἶχον παρατηρήσῃ τοῦτο, καὶ κατὰ τὴν πορείαν μου εἰς τὸ Προξενεῖον μοῦ προσέφεραν τὰς ὑπηρεσίας των. Ἐστάθην καὶ ταχὺς ἐγονυπέτησεν εἰς λούστρος πρὸ τῶν ποδῶν μου. Ὅτε ἤθελα νὰ πληρώσω, δὲν εἶχον παρὰ ἐν εἰκοσιπεντάδραχμον. Τί νὰ κάμω; ἠρώτησα τὸν λούστρον: «ἠμπορεῖς νὰ μοῦ ἀλλάξῃς 25 δραχμάς;» — «Ὄχι, ἀλλὰ θ' ἀλλάξω ἐκεῖ», δείξας ταυτοχρόνως ἓν εἰς 50 βημάτων ἀπόστασιν καφενεῖον. Ἐγὼ περιέμενα μὲ τὸ κιβώτιον, ὡς ἐνέχυρον, καὶ ταχύς, ταχύτατος, ἐξηφανίσθη

[1] Ἴδε σελ. 99.

ὁ μικρός. Μετ' ὀλίγα λεπτὰ ἀναφαίνεται, ἀποσύρει 5 λεπτά, μοῦ μετρεῖ τὰ ὑπόλοιπα, ἀπορρίψας τὴν μικρὰν ἀμοιβήν, διότι ἐν Ἑλλάδι τὸ φιλοδώρημα εἶναί τι ἄγνωστον. Ἡ διαγωγὴ τοῦ παιδίου τούτου εἶναι τύπος δι' ὅλον τὸν λαόν.

Ὁμοίως εὐνοϊκὴν κρίσιν δύναμαι νὰ ἐπιφέρω διὰ τὸ ζήτημα τῆς ἐγκρατείας τοῦ λαοῦ. Οὐδόλως διστάζω νὰ ἰσχυρισθῶ ὅτι ὁ κοινὸς ἑλληνικὸς λαὸς εἶναι ἐκ βάθρων ἁγνός, ὑψηλὰ ἱστάμενος. Μόνον σπανιώτατα παρεκτρέπεται παρθένος, ὅτε καὶ περιφρονεῖται καὶ ἀποκρούεται ἀπὸ τῆς κοινωνίας, μὴ δυναμένη, διὰ παντὸς τοῦ βίου, νὰ ἀποκατασταθῇ.

*

Εἰς ὅλας μου τὰς ἐκδρομὰς ἀνὰ τὴν χώραν ἀμείωτον εἶχον τὴν προσοχήν μου ἐπὶ τοὺς τρόπους καὶ τὸν βίον τῶν Ἑλλήνων. Δύναταί τις νὰ θαυμάσῃ μὲ πόσον ἀκούραστον ὑπομονὴν ὁ χωρικὸς καλλιεργεῖ τὸν μικρόν του ἀγρόν, χάριν ὀλίγου σίτου, καὶ πόσον κοπιάζει νὰ ἀντλήσῃ ὀλίγον ὕδωρ ἀπὸ τὴν πηγήν, διὰ νὰ ποτίσῃ τὰ ἐλαιόδενδρα, πολύτιμον κληρονομίαν τῶν προπατόρων του, τὰ οἱονεὶ φθίνοντα ὑπὸ τὸν μεσημβρινὸν ἥλιον. Ἐπειδὴ ἐπὶ πολλοὺς μῆνας οὔτε σταγὼν πίπτει βροχῆς, ἡ γῆ καθίσταται ξηρά, οὐδὲν βλάστημα βλαστάνει, μόνον γιγάντειοι κάκτοι εὐδοκιμοῦσι, πίτυες ἐπίσης καὶ ἡ αὐτάρκης ροδοδάφνη. Οὕτω συμβαίνει ἐν Ἀττικῇ· τὴν Βοιωτίαν καὶ τὰς εὐφόρους θεσσαλικὰς ἢ μεσσηνιακὰς κοιλάδας δὲν εἶδον.

Ὁ κύριος πλοῦτος τῶν Ἑλλήνων χωρικῶν εἶναι αἱ αἶγές των, τὰ αὐταρκέστερα ὅλων τῶν ζῴων. Αἱ αἶγες αὗται εἶναι πράγματι ἡ κυρία αἰτία, ἡ ὁποία καθιστᾷ ἀδύνατον τὴν ἀναδάσωσιν τῶν φαλακρῶν ὀρέων τῆς Ἑλλάδος. Ὅπου ὑπάρχει δένδρον, ἐκεῖ δὲν δύναται νὰ φυτρώσῃ χλόη, πρὸς τούτοις τὸ ξύλον εἶναι πολύτιμον τόσον διὰ τὴν τέχνην, ὅσον καὶ διὰ τὴν θέρμανσιν· πρόσθες ὅτι ὁ Ἕλλην ῥητινώνει τὸν οἶνον, ἵνα καταστῇ εὐγευστότερος, διὸ χάριν τῆς ῥητίνης ἀπεκδύει τὰ δένδρα τῶν φλοιῶν των, τὰ ὁποῖα οὕτω καθίστανται οἰκτρά.

Ὅτε ἤμην ἐν Ἑλλάδι, ἦτο ἀκριβῶς ἡ ἐποχὴ τρυγητοῦ· οὐδὲ ἴχνος εὑρίσκεται ἐκεῖ τῆς φιλαργύρου στενοκαρδίας, ὅπως παρ' ἡμῖν ἐν Γερμανίᾳ. Ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν ἀμπελώνων ὑπάρχει δι' ἕκαστον πλήρης ἐλευθερία, οὐδεὶς θὰ ἀρνηθῇ εἰς τὸν ὁδοιπόρον ὀλίγας γλυκείας σταφυλάς, τούναντίον θὰ του προσφέρῃ καὶ θὰ τον ἀναγκάσῃ νὰ δεχθῇ τὴν προσφοράν.

Δὲν δύναται νὰ ἐκφρασθῇ πόσον ἀξιαγάπητος εἶναι ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἀπέναντι τῶν ξένων. Ὡς ἔλαβον πεῖραν ἐκ τῶν μικρῶν μου ἐκδρομῶν, ἡ φιλοξενία τῆς ἀρχαιότητος παρέμεινεν ἐν Ἑλλάδι καθαρὰ καὶ ἀκεραία. Μέλας ἄρτος, ἐλαῖαι, τυρὸς καὶ οἶνος, αἱ μόναι προμήθειαι, εὑρίσκοντο πάντοτε εἰς τὴν διάθεσίν μου, καὶ πρὸς τούτοις ὁ λαμπρὸς καπνός των, τὸν ὁποῖον ὅλοι ἔχουσιν ὑπὸ τὴν ζώνην των. Ἐθεώρουν τιμήν των, ὅταν ὁ ξένος ἔτρωγε τὸν ἄρτον των.

Ἐνδιαφέρουσα ἐκδρομὴ δι' ἐμὲ ἦτο ἡ ἐπίσκεψις τοῦ γερμανικοῦ χωρίου Ἡρακλείου ἐγγὺς τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ βασιλεὺς Ὄθων, ὁ βαυαρὸς ἡγεμών, τὸ εἶχε θεμελιώσει ποτέ, ἀλλ' οὐδὲν ἀπέμεινεν ἀπὸ τῆς γερμανικῆς καταγωγῆς τῶν ἐκεῖ κατοικούντων ἢ οἱ γαλανοὶ ὀφθαλμοὶ καὶ αἱ ξανθαὶ τρίχες μερικῶν παιζόντων παιδίων. Οἱ κάτοικοι φέρουσιν ἔτι γερμανικὰ ὀνόματα, ἀλλὰ γερμανικὰ οὐδεὶς ἐννοεῖ πλέον· τὰ κύματα τοῦ περιβάλλοντος ἑλληνισμοῦ κατεπλημμύρισαν καὶ τὴν γωνίαν ταύτην, ὡς τόσας ἄλλας.

*

Μικρὰς ἐκδρομὰς ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἐπεχείρουν συχνάκις, καθότι αἱ ἐργασίαι μου δὲν μοῦ ἐπέτρεπον τοῦτο· ὑπῆρχον ἄλλως τε ἀρκετὰ τὰ ἀξιοθέατα ἐν Ἀθήναις, καὶ πρὸ πάντων ἡ Ἀκρόπολις. Ὁ διευθυντὴς τοῦ γερμανικοῦ σχολείου ἐν Ἀθήναις ἔλαβεν ἄδειαν παρὰ τοῦ Ὑπουργείου, πρὸς νυκτερινὴν ἐπίσκεψιν τῆς Ἀκροπόλεως. Ἦτο σεληνόφωτος νύξ, ἡ δὲ πανσέληνος παρεῖχε σχεδὸν φῶς ἡμέρας. Διελθόντες τοὺς στύλους τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς καὶ τὴν Πύλην τοῦ Ἀδριανοῦ, ἤλθομεν πρὸς τὸ Νότιον μέρος τοῦ βράχου, καὶ εἶτα, διελθόντες τὸ θέατρον τοῦ Διονύσου, ἀνέβημεν εἰς τὸν λόφον.

Ἐκεῖ ἔστην πρὸ τῶν ἐρειπίων, ὑπεράνω πάσης ἐπιγείου σκέψεως. Ὑπ' ἐμὲ ἡ ἐκ τῶν φώτων καταυγαζομένη πόλις μὲ τὴν ζωηράν της κίνησιν, καὶ ἐγὼ ἐνταῦθα, ὑπὸ τοὺς κολοσσαίους κίονας τοῦ Παρθενῶνος· οὐδεὶς ἦχος ἐτάρασσε τὴν μεγαλοπρεπῆ σιγήν, καὶ δὲν αἰσχύνομαι νὰ εἴπω ὅτι τὰ δάκρυα ἦλθον εἰς τοὺς ὀφθαλμούς μου ἐκ τῆς ζωηρότητος τῶν ἐντυπώσεων καὶ ἐκ τῆς ψυχικῆς ταραχῆς. Ἀλλ' ἀρκεῖ· ἀνάγκη ἄρά γε νὰ προβῶ εἰς τὴν ματαίαν ἀπόπειραν νὰ προσθέσω μίαν ἔτι εἰς τὰς ἀναριθμήτους περιγραφὰς τῆς Ἀκροπόλεως; Ἔβλεπον καὶ ἐσιώπων, καταβληθεὶς πρὸ τῆς ἰσχύος τοῦ Καλοῦ· εἶδον τὸν ναὸν τῆς Νίκης, τὸ Ἐρέχθειον μὲ τὰς ἓξ Καρυάτιδας, τὰς Ἀθηναίας παρθένους. Ὦ! πόσον εἶναι θλιβερόν, ὅλα σχεδὸν νὰ εὑρίσκωνται ἠρειπωμένα. . . . Ὦ! πόσα ἐρείπια! Θαυμάσια λείψανα, ὡραῖα πρόσωπα, συντετριμμένοι στῦλοι, τεμάχια μαρμάρου λεπτῆς τέχνης, εἰς ἕκαστον τῶν ὁποίων δύναταί τις ἔτι νὰ διακρίνῃ τὴν χεῖρα τοῦ καλλιτέχνου . . . .

Ἐπὶ τοῦ ἀπορρῶγος ἐκείνου βράχου ἔπνεε γύρῳ μου μία πνοὴ μελαγχολίας, καὶ συγχρόνως ἠγέρθη ἐν ἐμοὶ αἴσθημα ἀπείρου εὐγνωμοσύνης πρὸς ὅλους ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι συνετέλεσαν

εἰς τὸ νὰ ἀτενίζω μὲ τοὺς ἰδίους μου ὀφθαλμοὺς τοὺς ἀπομεμακρυσμένους θησαυροὺς τῆς ἀρχαιότητος, τοὺς ἁγίους τόπους τοὺς περιβαλλομένους ὑπὸ τοῦ εὐώδους πέπλου τῶν ἐτῶν τῆς νεότητος. Ἀλησμόνητοι θὰ μοῦ μείνωσιν αἱ νυκτεριναὶ ὧραι, τὰς ὁποίας διῆλθον ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως.

Θὰ ἦτο τολμηρὰ πᾶσα ἀπόπειρα συγκρίσεως ἔστω καὶ ἑνὸς μόνου οἰκοδομήματος τῶν Νέων Ἀθηνῶν πρὸς τὰ μεγαλοπρεπῆ ἐκεῖνα ἐρείπια. Καὶ ὅμως ὑπάρχουσιν ἐν Ἀθήναις ἐντελῶς θαυμάσια κτίρια· ἀναφέρω τὴν οἰκίαν Σλῆμαν, τὴν Ἀκαδημίαν, τὸ Μουσεῖον ἐν τῇ ὁδῷ Πατησίων. Ἐλάχιστα ἐπιβάλλουσιν εἰς τὸν θεατὴν τὰ βασιλικὰ ἀνάκτορα, παμμέγιστον ἐκ μαρμάρου οἰκοδόμημα, ἄνευ ἴχνους καλλιτεχνικῆς διακοσμήσεως· καὶ ὅμως οἱ ἀνεξάντλητοι θησαυροὶ τοῦ Πεντελησίου μαρμάρου ἠδύναντο νὰ δώσωσιν εἰς τὸν ἀρχιτέκτονα τὴν εὐκαιρίαν πρὸς δημιουργίαν ἔργου μοναδικοῦ ἐν τῷ κόσμῳ....

❖

Λέγουσιν, ὅτι δῆθεν οἱ Ἕλληνες δὲν φέρουσιν ἐν ἑαυτοῖς οὐδὲ σταγόνα αἵματος τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, καὶ ὅτι μόνον τρέφονται μὲ τὴν δόξαν αὐτῶν. Τοιαύτη κρίσις εἶναι τόσον ἄδικος ὅσον καὶ ἀναλήθης· οἱ Ἕλληνες μόλις τὸ 30ὸν ἔτος τοῦ 19ου αἰῶνος, ἤτοι πρὸ 70 περίπου ἐτῶν, ἀπετίναξαν μετὰ αἱματηροὺς ἀγῶνας τὴν μακραίωνα τῶν τούρκων δεσποτείαν. Προικισμένοι μετ' ἐκτάκτου ἐνεργείας, μετ' ἀπαραμίλλου ἐπιτηδειότητος καὶ ζωηρᾶς φιλοπατρίας, κατώρθωσαν εἰς τὸ βραχὺ τοῦτο διάστημα, νὰ ἐξισωθῶσιν ὡς πρὸς τὸν πολιτισμὸν μὲ τὰ γηραιὰ πολιτισμένα κράτη τῆς Δύσεως.

Ἀναλογίζομαι τὸν ζῆλον πρὸς σπουδήν, ὁ ὁποῖος διαπνέει γενικῶς τὴν ἑλληνικὴν νεολαίαν. Ὅλα τὰ σχολεῖα καὶ τὰ γυμνάσια ἐν Ἑλλάδι παρέχουσι δωρεὰν τὴν παίδευσιν. 3 — 4 ὡρῶν ἀπόστασιν ἀψηφοῦσι τὰ τέκνα τῶν ὀρέων χάριν τῶν γραμμάτων. Μεταξὺ δὲ τῶν πεπαιδευμένων Ἑλλήνων σπανίως εὑρίσκεται εἷς, ὁ ὁποῖος ἐκτὸς τῆς μητρικῆς του γλώσσης νὰ μὴ ὁμιλῇ γαλλικά, ἀγγλικά, γερμανικὰ ἢ ἰταλικά. Ἡ συρροὴ εἰς τὰ γυμνάσια καὶ τὸ Πανεπιστήμιον εἶναι τόσον μεγάλη, ὥστε σήμερον δύναται νὰ γείνῃ λόγος περὶ ἐπιστημονικῆς ὀχλοκρατίας, ἰδίως ἐν Ἀθήναις. Ἀρκετοὶ ἀκαδημαϊκῶς μορφωμένοι νέοι ὀφείλουσι νὰ ζητῶσι τὸν ἐπιούσιον ὡς τελῶναι, δημοδιδάσκαλοι κ.τ.λ.

Μοναδικὸν φαινόμενον εἶναι ἡ σχολὴ τοῦ Παρνασσοῦ. Αἱ ἑκατοντάδες τῶν ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν εἰς τὴν πρωτεύουσαν μεταναστευόντων παιδίων, τὰ ὁποῖα μὲ τὸν ἱδρῶτα τοῦ προσώπου των κερδίζουσι τὸν ἐπιούσιον, θὰ ἦσαν χαμένα, ἐὰν μὴ εὐγενεῖς ἄνδρες δὲν ἀνελάμβανον νὰ προστατεύσουν τὰς δυστυχεστάτας μεταξὺ τῶν δυστυχῶν ὑπάρξεις ταύτας. Καθ' ἑκάστην ἑσπέραν συναθροίζονται οἱ μικροὶ οὗτοι εἰς τὴν νυκτερινὴν σχολήν, καὶ μολονότι ἐνταῦθα, φυσικῷ τῷ λόγῳ, ἡ φοίτησις δὲν εἶναι ἀναγκαστική, συναντῶνται ὅμως ὅλοι ὁμοῦ οἱ στιλβωταὶ καὶ ὑδροπωληταί, οἱ μικροπωληταὶ καὶ ὀψοκομισταί, οἱ ἐφημεριδοπῶλαι καὶ οἱ μαθητευόμενοι ἐργάται, καὶ διδάσκονται μετ' ἀπαραμίλλου ζήλου ἀνάγνωσιν καὶ γραφήν, ἀριθμητικὴν καὶ γεωγραφίαν, καὶ πρὸ παντὸς ἱστορίαν καὶ ἱερά. Εἶχον τὴν εὐτυχίαν νὰ γνωρίσω τὸν Γενικὸν Γραμματέα καὶ ἰδρυτὴν τοῦ λαμπροῦ τούτου σωματείου, ἐν τῷ τυπογραφείῳ τοῦ φίλου μου Μάϊσνερ, τοῦ συνιδιοκτήτου τοῦ τυπογραφείου «Ἑστία», καὶ ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν του ἐπεσκέφθην τὰ διάφορα μεγαλοπρεπῆ καὶ σκόπιμα διαμερίσματα τοῦ Παρνασσοῦ. Μὲ ὅσα διηγεῖτο ὁ ἀξιαγάπητος οὗτος κύριος περὶ τῶν προστατευομένων του, ὡς ἐζωγράφιζε τὸν ζῆλον τῶν Παριῶν τούτων, μοῦ ἐνίσχυσεν ἔτι μᾶλλον τὴν πεποίθησίν μου περὶ τοῦ ἐκπολιτιστικοῦ προορισμοῦ τοῦ λαοῦ τῶν Ἑλλήνων ἐν τῇ Ἀνατολῇ.

❖

Ἐὰν διέλθῃ ὁ ξένος τὴν προμεσημβρίαν διὰ τῶν κεντρικῶν ὁδῶν τῶν Ἀθηνῶν, διὰ τῆς ὁδοῦ Σταδίου ἢ ὁδοῦ Ἀκαδημίας, περίεργον ἐντύπωσιν θὰ τῷ προξενήσῃ ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν ἱερέων καὶ τῶν ἀξιωματικῶν, ὡς καὶ ἡ σχεδὸν παντελὴς ἀπουσία τοῦ γυναικείου φύλου.

Ταχεῖς βαίνουσιν οἱ ἱερεῖς μὲ τὸ ἰδιότροπον κάλυμμα τῆς κεφαλῆς των, οἱονεὶ ὑψηλὸν πῖλον ἄνευ γύρων, κάτωθεν τοῦ ὁποίου προκύπτει ἡ μακρά των κόμη, καὶ ἡ ὡς γυναικεῖον ἔνδυμα στολή των, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κατωτέρας ποιότητος περισκελίς, εἰς ὅλα τὰ χρώματα ἀπαστράπτουσα καθ' ὁδόν· κατὰ κανόνα δὲ οὐδέποτε ἄνευ ἀλεξιβροχίου. Ἴσως ὁ εἷς ἔχει νὰ ἁγιάσῃ οἰκοδομὴν τινα, ὁ ἄλλος νὰ κηδεύσῃ, ὁ ἄλλος νὰ βαπτίσῃ, ποῖος ἠξεύρει;

Ὅσῳ ὀλιγώτερον οἱ ἱερεῖς διὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ των εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐπιβάλλωσι, τόσῳ περισσότερον προσπαθοῦσι τοῦτο οἱ ἀξιωματικοί. Μὲ τὰς στενάς, ἐκ λευκοῦ λινοῦ στολάς των, μὲ ἄστρα, ἀναλόγως τοῦ βαθμοῦ των, ἐπὶ τοῦ ἐρυθροῦ περιλαιμίου των, μὲ λευκὸν πηλήκιον μὲ χρυσᾶς ἐκ σηρικοῦ ταινίας, μὲ κομψά, μαῦρα ἢ λευκὰ ἢ κίτρινα ὑποδήματα εἰς τοὺς λεπτοὺς πόδας των, πλανῶνται ἀνὰ τὰς ὁδούς, μὲ τὸ ἀπαραίτητον σιγαρέττον εἰς τὸ στόμα, ἐλαχίστην ἔχοντες ἐνασχόλησιν. Αἱ ἀποδοχαί των συνεπῶς καὶ αἱ ἀνάγκαι των εἶναι μικραί, πολὺ μικρότεραι τῶν ἡμετέρων ἀνθυπολοχαγῶν. Ἐπὶ ὥρας κάθηνται εἰς τὸ καφενεῖον, διατάσσοντες καφέν, ἢ μαστίχαν, ἢ κρύο νερὸ μὲ λουκοῦμι, ἢ ἕν τινι τῶν ἀναριθμήτων κουρείων ἀναγιγνώσκουσι τὰς ἐφημερίδας, καὶ οὕτω περνᾷ ὁ ἀτελείωτος χρόνος.

Ἐν σῶμα ὅμως οἱ εὔζωνοι, ἐξ ὧν καὶ ἡ σωματοφυλακὴ τοῦ Βασιλέως, ἀποτελοῦσιν, ὡς συχνάκις μὲ διεβεβαίωσαν, τὸ ἐκλεκτὸν σῶμα τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ἐκλεγόμενοι ἐκ τῶν ὀρεινῶν κατοίκων. Πράγματι εἶναι ὡραῖοι, καλῶς ἀνεπτυγμένοι ἄνδρες, οἱ ὁποῖοι φέρουσι τὴν ἐθνικὴν στολὴν μετ' ἀπαραμίλλου μεγαλοπρεπείας.

Τρίτη τάξις ἀνθρώπων, τῆς ὁποίας ὁ μέγας ἀριθμὸς ἑλκύει τὴν προσοχὴν τοῦ ξένου, εἶναι οἱ ἀναρίθμητοι ἠλιοκαεῖς ἔφηβοι. Ἐκ τῶν χωρίων τῆς πατρίδος κατῆλθον διὰ νὰ κερδήσωσι χρήματα ἐν τῇ πρωτευούσῃ. Ἐνταῦθα ἐργάζονται ὡς στιλβωταὶ ὑποδημάτων, ἐφημεριδοπῶλαι, ἐμποροϋπάλληλοι, καί, οὐδόλως ὑπολειπόμενοι τῶν κορασίων, εἰς πᾶσαν ἐργασίαν. Ὑπηρέτριαι εἶναι σπάνιαι ἐν Ἑλλάδι, διότι τὰ κοράσια μένουσιν ἐν τῇ πατρικῇ στέγῃ, μέχρις οὗ ἐν νεαρᾷ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἡλικίᾳ ἀποκατασταθῶσιν.

❖

Ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἐπιθυμεῖ νὰ γνωρίσῃ τὴν ἀνωτέραν ἀθηναϊκὴν κοινωνίαν, ὀφείλει νὰ πορευθῇ, κατὰ τὴν ἑσπέραν, εἰς Φάληρον. Ἐδῶ ἡ ἐκλεκτὴ τῶν Ἀθηνῶν κοινωνία ἢ περιπατεῖ ἐπὶ τῆς — ὡς ἡλιοφωτίστου — ἠλεκτροφωτίστου ἀκτῆς, ὑπὸ τοὺς ἤχους καλῆς ὀρχήστρας ἢ κάθηται παρὰ μίαν ἐκ τῶν χιλίων τραπεζῶν. Ἐπί τινων ἀστραποβολούντων ὀφθαλμῶν προσεκτικῶς ἀνεζήτουν νὰ ἀνεύρω τὴν κλασσικὴν καλλονήν· ὡραίας, ὑπερηφάνους γυναικείας μορφάς, πολὺ ὡραιοτέρας ἢ ἐν Γερμανίᾳ εἶδον, ἀλλὰ κλασσικῶς ὡραῖον πρόσωπον μόνον ἅπαξ εἶδον καὶ τοῦτο ἦτο . . . μιᾶς γερμανίδος.

Πρὸς ἐξέτασιν τοῦ φαληρικοῦ βίου μοῦ εἶχε δοθῇ εὐκαιρία, διότι συχνάκις ἤμην προσκεκλημένος—τὴν ἑσπέραν ἰδίως—παρὰ μιᾷ διακεκριμένῃ ἀθηναϊκῇ νομικῇ οἰκογενείᾳ, παραθεριζούσῃ εἰς τὴν παρὰ τὸ Φάληρον Καστέλλαν. Ὁ νεώτερος υἱὸς τῆς οἰκογενείας ταύτης, μετὰ διετεῖς νομικὰς σπουδάς, ἐσπούδασε θεολογίαν, καὶ ἀφοῦ ἀνηγορεύθη ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῶν Ἀθηνῶν προλύτης ἤρξατο κατὰ τὸ παρελθὸν θερινὸν ἐξάμηνον ἐν Ἰένᾳ τῆς περαιτέρω μορφώσεώς του ἐν τῇ προτεσταντικῇ θεολογίᾳ, ὁ καθηγητὴς Κυριακός μοῦ τὸν συνέστησε, καὶ ὁ ἐν Ἰένῃ καθηγητὴς τῆς Θεολογίας Νίππολδ μοῦ τὸν ἐγνώρισε προσωπικῶς. Ἐν τῇ παστορικῇ μου οἰκίᾳ εἰς Ρυκερσδόρφ ἦτο ὁ νεαρὸς Ἕλλην θεολόγος ὁ προσφιλής μου ξένος, καὶ ἐν Ἀθήναις ἐζήτουν οἱ γονεῖς καὶ οἱ ἀδελφοί του νὰ μοῦ ἀναπληρώσωσι τὴν πατρίδα. Μοὶ ἔδιδον εἰκόνα εὐτυχοῦς οἰκογενειακοῦ βίου ὁ λευκοθριξ οἰκοδεσπότης μὲ τὴν πνευματώδη μορφήν του, ἡ οἰκοδέσποινα, διακεκριμένη, συμπαθὴς κυρία, ὁ υἱός, ὁ νεαρὸς 24ετὴς δικηγόρος, τὸ ἀπείκασμα τοῦ πατρός, ἡ μετὰ μηχανικοῦ ἀποκατασταθεῖσα θυγάτηρ, χαρίεσσα, μὲ ὅλον τὸν αἰώνιον πονόδοντόν της εὔθυμος ὕπαρξις, καὶ διὰ νὰ μὴ λησμονήσω ἡ τὸν γενικὸν σεβασμὸν προκαλοῦσα γηραιὰ προμήτωρ· οὕτως ἐκαθήμεθα 30 — 40 μέτρα ὑπὲρ τὴν θάλασσαν, ἐπὶ τοῦ ἐξώστου τῆς ἐξοχικῆς ἐπαύλεως, μόνον δι' ἀποστάσεως $^3/_4$ χιλιομέτρου χωριζόμενοι ἀπὸ τοῦ φωτολούστου Φαλήρου. Συχνὰ ἀνεμιμνησκόμεθα τοῦ ἀπόντος υἱοῦ — ὡραιότερόν τι δὲν εἶδον ἐν Ἀθήναις.

Μίαν ἑσπέραν ἐκαθήμεθα μετὰ τοῦ φίλου μου τοῦ γερμανικοῦ προξενείου, καὶ γερμανοῦ ἰατροῦ ἀποκατεστημένου ἐν Ἀθήναις, εἰς τὸ Φάληρον. Συνεπείᾳ ζωηρᾶς συνομιλίας, καθ' ἣν ἦλθε τὸ ζήτημα περὶ τοῦ ὀρυκτοῦ πλούτου τῆς Ἑλλάδος, ἰδίως τῶν νήσων, καὶ περὶ τῶν ἔτι ἀνεκμεταλλεύτων θησαυρῶν σιδηρολίθου, μολύβδου καὶ ἀργύρου, οἱ ὁποῖοι θὰ ἠδύναντο νὰ προσπορίσωσιν εἰς τὰ γερμανικὰ κεφάλαια μέγα κέρδος, ὡς καὶ περὶ τῶν μασσονικῶν στοῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ ἄλλων ζητημάτων, ἐχάσαμεν τὸν τελευταῖον συρμὸν καὶ εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ ὁδοιπορήσωμεν μέχρι Πειραιῶς, ἵνα ἐκεῖ ἐνοικιάσωμεν ἅμαξαν. Ἀντὶ 6 δραχμῶν (3 μάρκων) μᾶς ἔφεραν οἱ ταχεῖς ἵπποι τῆς ἁμάξης εἰς Ἀθήνας. Ἡ συγκοινωνία εἶναι ἐντὸς τῶν Ἀθηνῶν ἐκτάκτως ἀνεπτυγμένη, ἀλλὰ συχνάκις παρετήρησα ὅτι ὁ Ἕλλην δὲν γνωρίζει ἐπιείκειαν ἀπέναντι τῶν ἵππων καὶ τῶν ὄνων. Οὐχὶ ἅπαξ ὑπερφορτωμένος ὄνος ἔπεσε πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου, καὶ αἱ χείρισται κακοποιήσεις δὲν κατώρθωσαν νὰ ἀνορθώσουν ἐπὶ τῶν ποδῶν του τὸ ἀτυχὲς ζῷον. Εἶναι περίεργοι ἀντιθέσεις ἐν τῷ χαρακτῆρι τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ· ἀφ' ἑνὸς τὸ ἐνδόμυχον οἰκογενειακὸν αἴσθημα, ἡ εὐγένεια καὶ ἡ φιλοξενία ἀπέναντι τῶν ξένων, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ σκληροκαρδία αὕτη ἀπέναντι τῶν ἀναστεναζόντων κτισμάτων.

[Ἕπεται τὸ τέλος]

ΔΑΝΕΙΟΝ ΠΝΕΥΜΑ

Τὸ ἑξῆς συμβὰν διηγεῖται μία ἐφημερὶς τῆς Βιέννης:

Πρὸ τινων ἡμερῶν πέντ' ἐξ παιδία τοῦ δρόμου ἐκάθηντο γύρῳ ἑνὸς γλυκίσματος, τὸ ὁποῖον παρετήρουν μὲ λαιμαργίαν χωρὶς νὰ τὸ ἐγγίζουν. Ἐκείνην τὴν ὥραν κατὰ σύμπτωσιν διήρχετο ἱερεύς· εἶδε τὰ παιδία ἐν τῇ θρησκευτικῇ ταύτῃ στάσει, τὰ ἐπλησίασε καὶ τὰ ἐρωτᾷ:

— Τί κάμνετε αὐτοῦ;

Τὸ τολμηρότερον ἀπήντησεν:

— Κάνουμε πλειστηριασμὸ στὰ ψέματα. Ἐκεῖνος ποῦ θὰ πῇ τὸ μεγαλήτερο ψέμα θὰ πάρῃ τὸ γλυκό.

Ὁ ἀγαθὸς ἱερεὺς ἐθεώρησε καθῆκόν του, ἀκού-

σας ταῦτα, νὰ καταβάλῃ ὅλην τὴν ῥητορικήν του δεινότητα διὰ νὰ τὰ ἀποτρέψῃ ἀπὸ τὸν κακὸν δρόμον τοῦ ψεύδους.

— Τέκνα μου, λέγει, ἀποτάξασθε τῷ σατανᾷ· μὴ τὸν ἀφίνετε νὰ σᾶς κυριεύσῃ. Ἐγώ, ὅταν ἤμην εἰς τὴν ἡλικίαν σας, δὲν εἶχα εἰπῇ οὔτε ἕνα ψέμα!

Τὸ τολμηρότερον παιδίον, ἅμα ἤκουσε τοὺς τελευταίους λόγους τοῦ ἱερέως, ἐκτύπησε τὰς χεῖρας καὶ ἤρχισε νὰ φωνάζῃ:

— Ἐκέρδησεν ὁ παπᾶς. Δόστε του τὸ γλυκό!

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Ἡ Πλάτανος τοῦ Ἱπποκράτους.

Εἶνε ἀρκετὰ περίεργος, γράφει τὸ «Ἄστυ», ἡ ἐκκεντρικότης μερικῶν ξένων, οἵτινες μᾶς ἐπισκέπτονται συνδυάζοντες τὴν ἀπόλαυσιν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοῦ κλίματος πρὸς τὰς ἀρχαιολογικὰς μελέτας των, πρὸς ἀπόκτησιν ἁπλοῦ τινος τεκμηρίου ἀρχαιολογικῆς δόξης ἢ λειψάνου περικλεοῦς τινος τμήματος οἰκομένου καλλιτεχνικοῦ μεγαλείου καὶ λαμπρότητος. Ἐσχάτως δὲ συνέβη ἐνταῦθα περιεργότατον γεγονὸς προελθὸν ἐξ ἐπιμονῆς ξένου τινὸς Ἄγγλου, πρὸς ἀπόκτησιν ἑνὸς τεμαχίου ξύλου ἐκ τοῦ κορμοῦ ἢ τῶν κλάδων τῆς ἐν Κῷ σῳζομένης Πλατάνου τοῦ Ἱπποκράτους, ὡς λέγει ἡ παράδοσις, καὶ ὅπερ δὲν ἔλῃξεν ἔτι, πρὸς μεγάλην θλῖψιν τοῦ ἀρχαιομανοῦς ξένου. Ὁ Ἄγγλος οὗτος διερχόμενος ἐκ Κῶ, ὅπου εἶχε μεταβῆ μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ θαυμάσῃ τὴν τεραστίαν καὶ ὑπερήφανον Πλάτανον, ἐζήτησε νὰ συμπαραλάβῃ μεθ' ἑαυτοῦ πρὸς ἀνάμνησιν καὶ ἓν τεμάχιον κλάδου, ἀλλὰ πρὸς μεγάλην του θλῖψιν ὁ διοικητὴς καὶ αἱ ἀρχαὶ τοῦ τῷ ἀπηγόρευσαν. Ἀπηλπισμένος ὁ Ἄγγλος ἀφιχθεὶς ἐνταῦθα, ἀπετάθη εὐθὺς εἰς τὸ Πρακτορεῖον Κοὺκ, μὲ τὴν ἀπαίτησιν, ὅτι ὁπωσδήποτε καὶ ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, τὸ πρακτορεῖον ὤφειλε νὰ κατορθώσῃ, ἀντὶ πάσης πληρωμῆς καὶ θυσίας, νὰ τοῦ παραδώσῃ ἓν τεμάχιον κορμοῦ ἢ κλάδου τῆς παναρχαίας Πλατάνου. Ὁ διευθύνων τὸ ἐνταῦθα Πρακτορεῖον Κοὺκ τοῦ παρέστησεν ὅτι αὐτὸ εἶνε ἀδύνατον νὰ γείνῃ, διότι εἰς οὐδένα ἐν Κῷ ἐπιτρέπεται νὰ θίξῃ τὴν ἱστορικὴν Πλάτανον, καὶ ὁ Ἄγγλος ἀνεχώρησε κυριολεκτικῶς μὲ τὴν θλῖψιν εἰς τὴν καρδίαν. Ἀλλὰ παραδόξως μετὰ ἑβδομάδα ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του τὸ πρακτορεῖον κατώρθωσεν, ἄγνωστον πῶς, νὰ προμηθευθῇ ἐκ Κῶ ἓν ὄχι εὐκαταφρόνητον τεμάχιον Πλατάνου, ὅπερ καὶ ἀφίχθη ἤδη ἐνταῦθα ἑτοιμαζόμενον νὰ μπαλαρισθῇ διὰ τὴν Ἀγγλίαν, ὅπου θὰ τὸ παραλάβῃ ὁ ἐκκεντρικὸς Ἄγγλος μὲ τὴν πεποίθησιν, ὅτι παραλαμβάνει τεμάχιον Πλατάνου τοῦ Ἱπποκράτους, τοῦ ὁποίου τεμαχίου τὰ ξύλα, ἐξ ὧν περικλείεται, εἶνε καὶ αὐτὰ ἐκ πλατάνου, ὄχι ὅμως αὐτὰ τοῦ Ἱπποκράτους!

Τὰ φαγητὰ τῶν Κινέζων.

Τὸ ζῷον, τοῦ ὁποίου τὸ κρέας καταναλίσκεται περισσότερον ἐν Κίνᾳ, εἶνε ὁ χοῖρος. Τὸ κρέας τοῦ προβάτου σπανιώτατα τρώγουν οἱ Κινέζοι. Τὸ πρόβατον, λέγουν, φέρει εὐτυχίαν. Κρανίον προβάτου τιθέμενον ὑπεράνω τῆς αὐλείου θύρας προφυλάσσει αὐτὴν ἀπὸ τῶν λῃστῶν. Οὐδεμίαν ἀπολύτως χρῆσιν κάμνουν τοῦ κρέατος τῆς αἰγὸς οὐδὲ τὸ γάλα αὐτῆς πίνουν. Οἱ Βουδισταὶ ἐν τούτοις ἀπέχουν καὶ τοῦ βοείου κρέατος ὡς ἱεροῦ. Ἐκτὸς τοῦ χοιρείου κρέατος οἱ Κινέζοι τρώγουν κατὰ δεύτερον λόγον ἰχθῦς, νήσσας καὶ ὄρνιθας. Πρὸς ἀροτρίασιν τῶν ἀγρῶν οἱ Κινέζοι μεταχειρίζονται μᾶλλον τὸν βούβαλον καὶ ὡς μεταφορικὸν ζῷον τὴν κάμηλον. Ἐκ τῶν πτηνῶν τρώγουν ὄρνιθας καὶ νήσσας, ἀλλ' οὐδέποτε χῆνας καὶ περιστεράς. Τὰς μικρὰς ὄρνιθας δὲν σφάζουν, ἀλλὰ πωλοῦν εἰς τοὺς ξένους ἀντὶ 30—40 λεπτῶν τὴν ὄρνιθα καὶ 40—50 λεπτὰ τὸν πετεινόν. Ὁ Κινέζος πωλεῖ τὰς ὄρνιθας ἀναλόγως τοῦ βάρους των καθὼς καὶ πάντα τὰ ἄλλα πλὴν τῶν παιδίων (διότι καὶ τὰ τέκνα των ἀκόμη πωλοῦν οἱ Κινέζοι). Ἡ ὄρνις μαγειρεύεται συνήθως μὲ ὄρυζαν, σπανιώτατα δὲ ψήνεται εἰς τὴν σοῦβλαν. Εὐγενοῦς εἴδους θεωρεῖται ἡ ὄρνις ἡ ἔχουσα τοὺς πόδας ἐρυθρούς. Εἰς τὴν νότιον Κίναν τρέφονται αἱ νῆσσαι κατ' ἀγέλας καὶ χάριν τῶν αὐγῶν. Τὰ αὐγὰ τῶν νησσῶν βράζονται σκληρά, κατόπιν περιχύνονται διὰ ποτάσσης καὶ θάπτονται ἐντὸς τῆς γῆς, ὅπου διατηροῦνται ἐπὶ τρεῖς καὶ τέσσαρας μῆνας. Τὰ οὕτω παρασκευαζόμενα αὐγὰ τρώγουν οἱ Κινέζοι πρὸ τοῦ φαγητοῦ ὡς ὀρεκτικά.

Μία πεντάρα.

Τὴν ἑξῆς περίεργον ἱστορίαν μιᾶς πεντάρας ἐδημοσίευσαν ἐσχάτως αἱ ἀθηναϊκαὶ ἐφημερίδες:

Μεταξὺ τῶν χρημάτων, τὰ ὁποῖα ἀφῆκεν εἰς τοὺς κληρονόμους του γηραιὸς συμπολίτης μας, πρὸ ὀλίγου ἀποθανών, εὑρέθη καὶ μία πεντάρα παλαιά, ἐντὸς φακέλου ἐπιμελῶς κλεισμένη. Ὁ φάκελος πλὴν τῆς πεντάρας περιεῖχε καὶ μίαν σημείωσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἔκπληκτοι οἱ κληρονόμοι ἀνέγνωσαν τὴν ἱστορίαν τῆς πεντάρας:

«Ὅταν ἦλθα—ἔγραφεν ὁ ἀποθανὼν συμπολίτης μας—ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν μου ὡς φοιτητής, ἀφοῦ ἐπλήρωσα τὸ ξενοδοχεῖον καὶ τὸ δωμάτιόν μου, ἔμεινα μὲ αὐτὴν τὴν πεντάραν. Εἰς τὸ τέλος τοῦ μηνὸς αὐτὴ ἦτο τὸ περίσσευμά μου, δὲν τὴν ἐχάλασα δὲ διότι ἔλαβον ἄλλα χρήματα. Παρετήρησα, ὅτι εἰς ὅλον μου τὸν φοιτητικὸν βίον δέν μου ἐχρειάσθη ἡ πεντάρα αὐτή, καὶ ὅταν ἐπῆρα τὸ πτυχίον μου καὶ ἐπέστρεψα εἰς τὴν πατρίδα μου, ἡ πεντάρα εἶχε σωθῆ, μεταδιδαζομένη ἀπὸ παλαιοῦ εἰς παλαιόν μου ἔνδυμα. Μὲ αὐτὴν συνεπλήρωσα τὰς πρώτας 100 δραχμάς, τὰς ὁποίας ἔστειλα εἰς τὴν μητέρα μου, τὴν παρεκάλεσα δὲ νὰ φυλάξῃ αὐτὴν τὴν πεντάραν, ὅπερ καὶ ἔπραξεν ἡ καλή μου μήτηρ καὶ μου τὴν ἔδωκεν ὀπίσω. Παρετήρησα, ὅτι πολλάκις ἀργότερα, ἐνῷ ἠναγκάσθην κατὰ διαφόρους περιστάσεις νὰ ἐξοδεύσω ὅλα μου τὰ χρήματα, ἡ πεντάρα αὕτη ποτὲ δὲν ἐξῆλθε τῆς οἰκίας μου. Τὴν κληροδοτῶ διὰ τὸ περίεργον εἰς τὸν υἱόν μου». Εὐτυχῶς μὲ τὴν πεντάραν ταύτην ἐκληροδοτήθησαν εἰς τὸν υἱόν του καὶ ἑκατὸν περίπου χιλιάδες δραχμῶν.

ΑΘΗΝΑΙ, ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ "ΕΣΤΙΑ,,—2867